

Республикалық әдеби-көркем және әлеуметтік журнал

ОСПАНХАН АСПАНХАНОВ ОСПАНХАН АКАДЕМИЯСЫ

Телефон шалдым. Фаббас ағаға. Қарағайдай Қабышев пе? Бүгінгінің биі. Туғаны жоқ тура биі. Бұрын Қабышев еді. Қазір Фаббас Қабышұлы, "...ев" деген жұрнақ па, жалғау ма? Білмеймін, қазір "...ев" түймелей үзіліп түсіп қалғалы қашан... Фаббасның үні әдеттегідей бәсең емес, әсем. Өзі жерде, көңілі көктем сияқты. "Ісің ілгері жылжыған-ау?" деп ойладым.

— Хал қалай? — деді "дежурный" салтпен.

— Құдайға шүкір! — дедім. Шаханов ағам секілді "Үшеуден кейін, екеуден ілгері" деп хал-ахуалымның көрсеткішін "цифрмен" белгілегім келді де, кішкене кідірдім.

— Оспанханның 70 жылдық мерейтойына орай Иманғали Тасмағамбетов пен Мұхтар Құл-Мұхамедке хат жазғам, — деді Фаббас аға. — Жауап келді. "Түйе сұрасаң, бие береді" деген. Сегіз том сұрап едім. Төрт томға тоқтапты. Бұған да тәубе! Соған байланысты Осекеннің шығармаларын құрастыруға кірістім. Бір кітабына тек естеліктер енгізейік. Сен енді Осекеннің шәкіртісің ғой. Қасында көп жүрдің. Естелік жаз...

Мәссаған! Не жазам? Әуелгіде әжептәуір қобалжыдым. Көңілге түйгенім көп сияқты... Талай оқиға тарыдай шашылып, біреуі ұстатсайшы. Жылдардың жықпыл-жықпылын аралап, қойқабымды қозғадым.

...Мектептегі кезім. Оқушымын. Ойда жоқта "Ұзын сөздің қысқасы" деген жұқалтаң кітап қолыма тиді. Мектептен үйге жеткенше жайылған бұзаудай жаяулап жүріп оқыдым. Ішек-сілемнің қатқаны-ай! Жол-жөнекей тоқтап-тоқтап, кең-кең күлем. Кейде көзімнен жас аққанша тырқылдаймын. Біреулер мені

сыртымнан көрсе жындыханадан шыққан пәлеге ұқсатуы мүмкін. Әйтпесе жападан-жалғыз айдалада аспанға қарап дені сау адам өзінен өзі екі иығы селкілдеп күле ме? Мен сөйттім. Жо-жоқ, сөйткен жоқпын. Мені сөйткізді. Тұла бойымды тылсым күш билеп, өзімнен өзім Оскене ғашық болдым. Өзіне емес, сөзіне.

Шіркін, күлкінің күші-ай! Күлкінің құдіреті-ай! Сол бір сұрапыл күлкіні Алла-тағала Оспанхан ағамның бойына сақаға

қорғасын құйғандай құйып тастаған ба? Иә, сөйткен. Сатираның сақасы ғой.

...Студентпін. Алғашқы курс. Күрең күздің соңына таман "Лениншіл жас" (қазіргі "Жас алаш" газетінің соңғы бетінде "Сүзеген сөз" атты сатиралық шошала пайда болды. Аға жаттықтырушысы — Оспанхан Әубәкіров. Тағы да таласып-тармасып оқып, көзімізден жас аққанша жырқылдадық. Қолыма қалам алдым. Еліктедім. Солықтадым. "Оспанхан ағамдай қосылтсем!" деп арманның арғымағына міндім. Арманым асау екен. Үзеңгіге аяқ салдырмады. Бір мөңкіді де, жығып кетті. Жалына жармастым. Бәрібір мінгізбеді. Тоқтамады. Арыны қатты екен. Әсірелеп айтқандағы әсерім ғой әшейін. Оспанхан ағамдай ойсыратып жаза алмадым. Мұңайдым. Әзілге әлжуаз екем. Әлсіздігімді сездім. Құдай-ау, күлкідей құдіретті күшті қайдан алам?

Жаңа жыл қарсаңы. Бір сықағымды он рет көшіріп, көркем жазу жазғандай жаздым. Әзілімнен гөрі әріптерім әдемі. Бет моншағым бес рет төгілсе де, бардым. "Лениншіл жастың" Бас редакторы Сейдахмет Бердіқұлов. Ол ағай

орнында жоқ екен. Орынбасары Мәткәрім Әкімжановқа кірдім. Қарсы бетте маңдайы кере қарыс, майпалаудай бір кісі отыр. Келбетті. “Иығы қақпақтай, білегі тоқпақтай” баяғы батырлар жырының кейіпкерінен аумайды. Танымадым. Танымағасын назар аудармадым. “Басты нәрсені бастық шешеді” деген пікірдемін. Шимайымды Мәткәрім ағаның алдына тастадым.

– Бұл не? – деді.

– Мысал олең... – дедім мінгірлеп.

– Үйбө-ө-өй, “Сүзеген сөздің” жана жылдық нөмірі жасалып кетті. Кешігіп қалдың, балақай! – деді Мәткәрім аға.

Емтиханда етбетінен түсіп оқудан құлаған баладай есенгіреп қалдым. Сірә, түсімнің түнеріп кеткенін көріп аяды ма, кім білсін, әлгі “білегі тоқпақтай” кісі:

– Қане, корейінші! – деп алды да, “көркем жазуыма” көз жүгірте бастады. Оның көзі қағазда. Менің көзім о кісінің қас-қабағында. Кірпігі қимылдады. Шүйілді. Езуіне күлкі үйірілді. “Е, Құдай!” деп мен отырмын. Қаламын шымшып котерді. Бір жолын белінен сойдақтатып сызып тастады. Үстінен жазды. Әр әрпі арбаның дөңгелегіндей. Ірі-ірі. Айбақ-сайбақ. Құдды құйын соғып өткендей. Кенет бетін бері бұрды. Жылы ұшырап қарады. Сосын:

– Ертең жаңа жылдық нөмірге шығады! – деді.

Мәткәрім аға менен бұрын қуанды:

– Жолың болады екен! – деді жымыңдап. – Тұсауынды Оспанхан ағаңның өзі кесті. Жүгір, бала, базарға...

Кеудемді қуаныш кернеді. Кернемегенде ше? Олеңімді оқыды. Оспанхан ағамның өзі оқыды. Өзі қол қойды. Өзі түзетті. Сондағы сол мысал олең мынау еді:

Өрік Жаңғақты көріп:

– Бас-терісі келіспеген

Осы да жеміс пе екен?

Домалақ, бұжыр бірдеңе,

Ұқсайды екен түрмеге! –

деп тыржиып түсіне,

Үңілмеді ішіне.

Ал, не білдіңіз? Әлгінде Оспанхан ағам “Бір жолын сызып тастап, үстінен жазды” деп едім ғой. Біреудің қойына қосылып кеткен қойын танитын қойшы бар, танымайтын да қойшы көп.

Егер мен осы мысал олеңімді бір қора қой деп есептейтін болсам, осының ішінде Оспанхан ағамның да қосып қойған “қойы” бар. Ол қайсысы? Тапқыш болсаң, тапшы ал! Осекеннің стилі қай жерінде?

Жарайды, өзім-ақ айғақтайын. “Ұқсайды екен

түрмеге” деген жолдар Ос-ағамның жекеменшік сөздері. Тұздығы да сол.

Ос-ағам – менің сөзіме де, өзіме де тұздық болған тұңғыш ұстазым.

Ойым он сақта. Көз алдымда көркем фильм секілді түрлі-түрлі картиналар елестейді. Қилы-қилы хикая. Үзік-үзік кадрлар.

...Студентпін. Соңғы курстың коктемінде саяси сатиралық “Ара–Шмель” журналында өндірістік тәжірибеден өттім. Бас редактор – Тельман Жанұзақов. Орысшасы ағып тұр-ау, ағып тұр. “Соншама білім мен парасатты бір адамның басына қалай үйіп-төгіп бере салған?” деп таңырқаймын. Кілең “сен тұр, мен атайын” сайыпқыран сатириктерді жинап алған. Оспанхан, Оспанәлі, Үмбетбай, Қажытай...

Оспанхан ағамның кабинетінен бір бұрыш тиді. Соған да мәзбін. Американың түбіндегі кішкентай ғана Куба секілдімін. Ос-ағаң:

– Мынаны аударсаң салшы, – деп жарты бет орысша фельетонды алдыма тері жайғандай жайып тастады. Тері сүрлегендей сүрлеп, жарты бетпен жағаласып жарты күн отырдым. Әй, қиналғаным-ай! Қиналмай қайтейін, орысшаға шорқақпын. Шорқақ болмай қайтейін, біздің ауылда орыс жоқ. Ырымға таппайсыз. Орыстың өзін орысша кинодан ғана көретінбіз. Ал орыс тілінен сабақ беретін қазақ ағайдың өзі “карандаш” дегенді “қарындас” деп оқитын...

Жоба-жоба тәржімама Оспанхан ағамның көңілі көншімеді-ау, сірә. Мен ғой орысшаны қазақшаға аудардым. Осекен қазақшамды қазақшаға қайтадан аударып, өзі әп-сәтте қотарып шықты. Әлі есімде. “Стол пустой” дегенді “үстелде түк жоқ” деп қазақшаласам, ол кісі оны “үстелдің үсті жылан жалағандай” деп жымын білдірмей жіберді. “Машинкаға бастыр!” деді. Бастырдым! “Жауапты хатшы Сақтапберген Әлжіковке апарып бер. Егер “кім аударды?” деп сұраса, өзіңді айт!” деп шегелеп жіберді. Апардым. Әулие екен. Сөкең “кім аударды?” деп сұрады. “Мен аудардым!” дедім. Желпіндім. Бастан бит іздегендей шұқшиып оқыды да: “Жарайсың, бала! Аудармаң тамаша!” деп бағалады. Тек бір-ақ сөзге қалам жүгіртіп, түзегенсіді. “Қонжиды” деген сөзді “отырды” деп өзгертті. Әуелгі сөз әдемі еді. Е, мейлі, бастық қой.

“Арада” жұмыс істеу, Қалтай ағам айтқандай, “жалаңаш құйрықпен кірпінің үстінде отырғанмен бірдей” екен. Көп нәрсеге көзім жетті. Әзілкеш ағаларым дәл бір әскерде жүргендей. Сарт-сұрт. Жалт-жұлт. Тәртіп қатал. Ертеңгісін сағат тоғызда топталып келеміз де, кешкі алтыда бәріміз кинодан шыққандай топырлап бірге шығамыз.

Ертеңгісін сағат тоғыздан он бес минут

кеткенде жауапты хатшымыз бәрімізді кабинетіне шақырып алып, Ос-ағанның тәртібін кішігірім жиналыста қарай бастады.

Жауапты хатшыны сырттай “жарты бастық” дейтін.

— Жұмыс кезінде неге ішесің? — деді жарты бастық.

— Сіз маған жала жаппаңыз! — деді Ос-аған.

— Ей, менікі жала ма? — деп жарты бастығымыз жарылып кете жаздады. — Давай, түсініктеме жаз. Жұмыс кезінде неге ішесің?

— Мен жұмыс кезінде ішкен жоқпын, жұмысқа дейін ішкен! — деді Ос-аған.

Бәріміз ду күлдік. Ос-ағамның бетіне қарасам, әзілі жоқ, шынымен кәдімгідей ақталып тұр. Бала сияқты оқпелі. Бірақ оңі шаршаулы. Өзі жазғандай, беті бет емес, “қыз бен жігіт алысқан төсектей мыж-мыж”.

Жарты бастығымыз жарылқағаны ма, әлде жақсы көргені ме, “Бар, бүгін дем ал!” деп жұмыстағы жүгенін сыпырып қоя берді.

Ой, дәурен-ай! Бір ауыз сөзбен құтылып кетті.

апатқа ұшыраған ағам туралы ұза-а-ақ өлең шығарыпты. Әдемі әзіл. Оқып берді. Майлы жілік мүжігендей масайрадық. Сол өлең қазір қайда екен? Жазып алмаппыз. Жадымда жоқ.

Таяуда Тоққожа Естенов ешкім естімеген естелік айтты. Тоққожа ол кезде жап-жас. Өндірдей жігіт. Мектепте мұғалім. Оспанхан ағадан ел аман, жұрт тынышта апатқа қалай ұшырағанын сұраса:

— Алматыға қарай асфальтпен ағызып келе жатқам, — депті Осекен. — Аспанда бір самолет ұшып барады екен. Сонымен жарысам деп... көзіме қарамай айдаппын.

Сол Тоққожа — қазір Оспанханның туып өскен Жамбыл ауданында әкім. Ілтифаты ыстық. Өнер үшін өгіз боп, алты алаштың арбасын сүйреуге даяр. Жылан жылы, яғни 2001 жылдың маусым айында соно-о-оу Астанадан қазақ баспасөзінің қара шаңырағы “Егемен Қазақстан” газетінің ұжымын Ұзынағашқа арнайы шақырып, Оспанхан Әубәкіровті еске алу кешін өткізді. Тайлы-таяғымызбен қатыстық. Ғаббас, Үмбетбай

ағаларға інілері ілесіп барды. Республикалық “Егемен Қазақстан” газеті ашық акционерлік қоғамының президенті Сауытбек Абдрахманов қатысты. Ол да студент кезінде сатираның суатына құлаған сы-қақшы еді. Бірді-екілі әзіл әңгімелерін Оспанхан ағасы “Ара” журналына жариялаған-ды. Бірақ қалжыңның суын қанып ішпей, шол даладан қырық құлаш шеген құдық қазып кеткенін естігенде, “қап, бір сатириктен тірідей айрылып қалдық-ау?!” деп сан соққанбыз.

Негізі, сатириктер Америкадағы үндістер секілді. Аз. Қылаң етіп

қылт етіп, әр жерден әрегідік сатираның садағын тартып, өз жанрын қорғаумен ғана жүр. Қоғамның үстем таптары үстінен билік жүргізіп, қисық сөйлегенді қырып-жоймаса да, қия бастырмайды. Өзін өлтірмесе де, сөзін өлтіреді. Сөзіңнің өлгені өзіңнің өлгеніңмен бірдей емес пе?! Бұған біреу келісер, біреу бас шайқар. Әркімнің өз еркі. Менімше, Оспанхан сол иір жолды таңдаған “үндістердің” көсемі еді.

Ал аудан әкімі Тоққожа Естенов сол кеште сорғалатып сөйледі:

Оспанхан Копеннің үйлену тойында

...Үйлендім. Ауылда той болды. Шәуілдірде. Оған да Оспанхан ағам барды.

...Күндердің күнінде ел гу-гу.

— Оспанхан машина алыпты!

Құтты болсын айттық. Екі айдан соң ел тағы да пыш-пыш.

— Оспанхан су жаңа машинасымен “авария” жасап, ауруханаға түсіпті!

Бардық. Қаусаған “Жигулиіне” коңіл айттық. Өзіне “Аман болса басың, тағы шығар шашың” дедік. Ақжолтай ақын Нұрсұлтан Әлімқұлов

– Туған жерден түлетіп ұшырған ауылы Осекеннің сиясы кеппеген шығармаларының алғашқы оқырмандары да еді.

Қазақ сөз өнеріндегі жарық жұлдыздардың бірі – Оспанхан Әубәкіров. Егер тірі жүрсе, бүгінгі сатириктеріміздің бас сардары ретінде өз орнын ойып алып, төрімізде отырар еді. Ойткені Осекен көзі тірісінде-ақ қазақтың төрт құбыласын түгел күлкіге қарық қып, ішегін түйіп, шаншуын үзген. Сырлы сөздің сын садағын асынгандардың өзгесі бір төбе де, өзі бір төбе болатын. Сардар деген шен алып, шекпен жамылмаса да, қазақ тілін түсінетін жұрт Оспанханның отауын оқшаулап, орнын бөлек сайлағалы қашан. Қайран, Осекен! Күлкі менен өзінің, мысал менен мысқылдың көмбесі еді ғой, кені еді ғой...

Өзіміз ес білгелі естіп өскен шұрайлы сөздерден шырайлы әңгіме, олеңдер сомдап, бабалары Сүйінбай, Жамбыл салып кеткен сатира жырының соқпағын даңғылға, өзілін ән-жырға айналдырып, Алатауды күлкімен тербеп, “Қағаз қайыққа” мініп өскен Оспанхан ағамыз да күлкінің кемесін сатираның теңізіне шығарды. Тербелген теңіз бетінен жетпістің желі есіп тұр. Жетпіс жас! Бір өкініштісі – осынау мерей жасын мерекелер тойдың төрінде өзінің жоқтығы. Бір қуаныштысы – әрбір үйдің төрінен орын алып, халқының қымбат тұтар қазынасына айналған кітабының көптігі. Иә, атын ардақ тұтар ағайыны, есімін естен шығармас ел-жұрты барда Оспанхан ешқашан ұмытылмақ емес. Ғұмыры келте, сапары ерте аяқталғанымен, атағы, даңқы мәңгілік ардақтар сапынан Оспанхан да лайықты орнын алды. Қазақ дейтін халық жер бетінде жасайтын болса, Қасым, Төлеген, Мұқағали, Жүмекен, Жұматай сияқты Осекеннің де аты ескерусіз қалмақ емес.

Өзі кіндік кескен өз мекенін мәңгілік бесік еткен Осекеннің зираты қазір Үшбұлақта. Жыл сайын сәуір айында сағынышымызды арқалап барып, басына гүл қойып қайтатын дәстүріміз бар. Күлкі күнінде ауданымыздың шығармашылықты мұрат тұтқан жастары аруағын алты алаш ардақтаған Алатаудың ақиық ұлы Оспанханды еске алу кешін өткізуден жаңылған емес. Ал мерейтойына орай атқарылып жатқан шаралардың орны бөлек қой, әрине!

Оспанханды еске алу кешінде Сауытбек мырза да әңгімені әріден қозғап, терең тебіренді:

– Сатира туын жоғары ұстаған Оспанхан ағамыздың шыққан тегі қордалы, күйкалы. Сүйінбайдан, Жамбылдан жалғасып жатқан қасиетті өңірдің өркендері көп.

Ғаббас ағамыз да ағынан жарылып сойледі:

– Осы ауданға қуана-қуана келдік. Жырдың ұйығы дерлік Жөкең ауылының перзенті

Оспанханмен қатар шауып, сатира аламанында шаң көрсеткенімізді бақыт санаймыз. Осылай қарай бір сиқыр тартып тұратын сияқты. Ойткені бұл – қазақ сатирасының классигі Оспанхан Әубәкіровтің туған жері. Осағанды “қазақ әдебиетінің классигі” деп жазған едім. Сол ойымды әлі күнге шегендеп келемін. Бұған бұрынғы-соңғылар оқпелей қоймас. “Әзіл шіркін ертеңіне күлдірсе – сол сатира күлкісі” депті бір чех жазушысы. Тауып айтылған сөз. Ал Осекенді қанша оқысаң, сонша рахаттанып күлесің. Бір күндік емес, мың күндік мысқылдың туын тіккендігін баршамыз да мойындаймыз. Әзіл-сықақ шығармаларды көркемдеп жазуда оған әлі ешкім жеткен жоқ, озғаны былай тұрсын, “олі риза болмай, тірі байымас” деген аталы сөздің мағынасы терең Осекеннің 60 жылдығын тойларда мына Үмбетбай екеуіміз Нұрсұлумен ақылдасып, кеңесіп, оның бес қолжазбасын жинап, құрастырдық. Амал не, небір қиындықтар қолденең тұрып алды да, соның үшеуін ғана жарыққа шығардық.

Бір нәрсе айтпас бұрын алдымен өзі кеңкілдеп күліп алатын Осекеннің мінезі қандай қызық десенші. Бірде біздің үйге ақын Әнуарбек Дүйсенбиев қонаққа келіп, әйелі Рәбиға апай екеуін шығарып салып тұрғанмын. Біздің маңда тұратын Осаған кездесіп қалды да: “Ассалаумағалейкум!” деді Әнекенен. “Ассалаумағалейкум!” деді маған да. Әнекен: Әй, Ғаббас сенен кіші ғой”, – деп еді: “Ой, қап, қанша ассалаумағалейкумым бекер кетті-ау” деп күлдіргені.

Міне, осы сияқты тапқырлығына сан жетпейтін сатира саңлағын еске алып, “Егеменнің” Осаған жайлы сиренкіреп қалған әңгіменің отын қыздыруы көрегендік. Қазақстанның бас басылымы осылай ылғи да мұрындық болып, басқаларға үлгі көрсете жүруі заңды да. Оқырман тарту, жұртшылықты өзіне қарату осындай қиыншылық кезеңде өте керек нәрсе. Қуана құптаймын. Асылдарды ұмытпай, ел есіне салып жүргенге не жетсін.

Талай жыл саяси-сатиралық “Ара–Шмель” журналында бір бөлмеде отырып қалам тербеген Үмбетбай аға да инабатты иірімдерін қайырды:

– Осағана қанығып өскенбіз. Талантына табынып келеміз. Ойымды былайша жүйелейін: оның есімі қойылған үлкен даңғыл көше болса, үйінің маңдайшасына ескерткіш тақта қойылса: Үшбұлақта мавзолейі тұрса; жатқан жеріндегі қоршауын жаңғыртса, ол жайлы аңыз-әңгімелерді жинақтап, бастырса, мұражайын ашса...

Сол кештің соңына таман маған да сөз кезегі тиді. Егер Оспанхан ағам Менделеев кестесінің

104 элементі болса, соның бір элементін ғана тілге тиек еттім:

– Шынымды айтсам, осы ауданның ардагер перзенттері Оспанханның, Әнуарбектің, Әсеттің тәрбиесінде есейіп, ержетіппін. Қанаттарының астына алып, әрқайсысы өзіндік мектеп әліппесін үйретті. Әрине, Ос-ағанның баулығаны болекше әңгіме. Тура аузыма түкірген десе де болғандай-ау осы. “Ара” журналында қатар қалам тербедік.

Талай тапқырлығына куәміз. Талай құдіретіне қыбымыз қанып, ішек-сілеміз қата күлгенбіз. Көзден жас ағызатын ала бөтен қабілеттің иесін қалай мақтасақта, жарасады. Артынан ерген “болтірігімін” десем, еш отірігі жоқ. Алтын құрсақ жеңешемнің арқасында Ос-ағам бұл дүниені

жалпағынан басып өтті ғой, не керек. Әрбір әрпі алтын, әрбір сөзі – тұмар, ішірткі. Жүзі жайдары, жайдарман адамның қаламын қолына алғанда басқа қалыпқа түсетіндігі ғажап жұмбақ. Оның жұмбақ талантына ешкім дау айта алмасы анық. Сатира биігінің ұшар басындағы Ос-ағаңа қол созумен келеміз. Ол алыстай беретін сияқты. Біз қуып келеміз. Әй, тәрізі, жете алмаспыз...

– Қап, сол кешке қатыса алмай қалғаным-ай! Кеш естідім, – деді талай жыл құдайы көрші болған Қабдеш Жұмаділов. – Осекен туралы естелігім “Парасат” журналында толығырақ жарияланды.

О-ой, Осекен сықак оқымаса, сахнаға сән кірмейтін. Әзілінің нысанаға дөп тиетіні – оның тіл байлығында. Ол халықтық тілдің мәйегін еміп өскен.

Омірде Оспанхан сықақшы екенмін деп тәйттік сойлемейтін, нәзік жанды, аса байыпты жігіт болатын. Оның әзіл-сықағы сынық салғандай сыпайы еді.

Онер – өзен емес, телегей теңіз. Сол теңіздің қайығын есіп, кемесін қайырып жүрген “көріпкел” журналист Қали Сәрсенбай да Оспанхан Әубәкіровтің өмірден озғанының 15 жылдығына орай “Ғөң” деген өлеңін “Жас алаш” газетіне жариялап, өз пікірін білдірді:

– Ос-ағаң жоқ демесеңіз, күлкісі әлі күнге

ортамызда жүр, жүре де береді. Қазір күлкі көбейді, әрине. Не болса соған күлестін болдық. Ос-ағаңның кезінде күлсек те, ойланып қалатын едік. Қазір ойсыз, мәңсіз күлкі ырғын боп тұр. Осағаңның орны ойсырап тұр. Шынайы, риясыз күлкіні сағынғанда Ос-ағаңды оқимыз. Оқыған сайын кеңкілдеп күліп, көңіліміз көкке көтерілді. Классик деген сол, Ос-ағаңның күміс күлкісі керуен-керуен болып келешекке тартып барады.

Оның күлкісі – е ш қ а ш а н қартаймайтын, ортаймайтын, әркіммен бірге жасай беретін жасампаз күлкі, кеменгер күлкі, Классик деген сол, кейбір театрлар күлдіре алмай тұқырап жатса, Ос-ағаңды ақтарады да, іздегенін табады, тап бүгінгі күнді айтып кеткен ғой, жарықтық.

Ос-ағаңа кейде

жер-көктен теңеу таппай, теңселіп, түріктің Әзиз Несиніне апарып теліміз. Ос-ағаң – Несин де, басқа да емес, қазақ күлкісінің Несині.

**Бір пендеден бір пенде кенде туар,
Бірі жемге, біреуі емге туар,
Емге туар есіл ер кешең туар,
Жемге туар қу мешкей демде туар.**

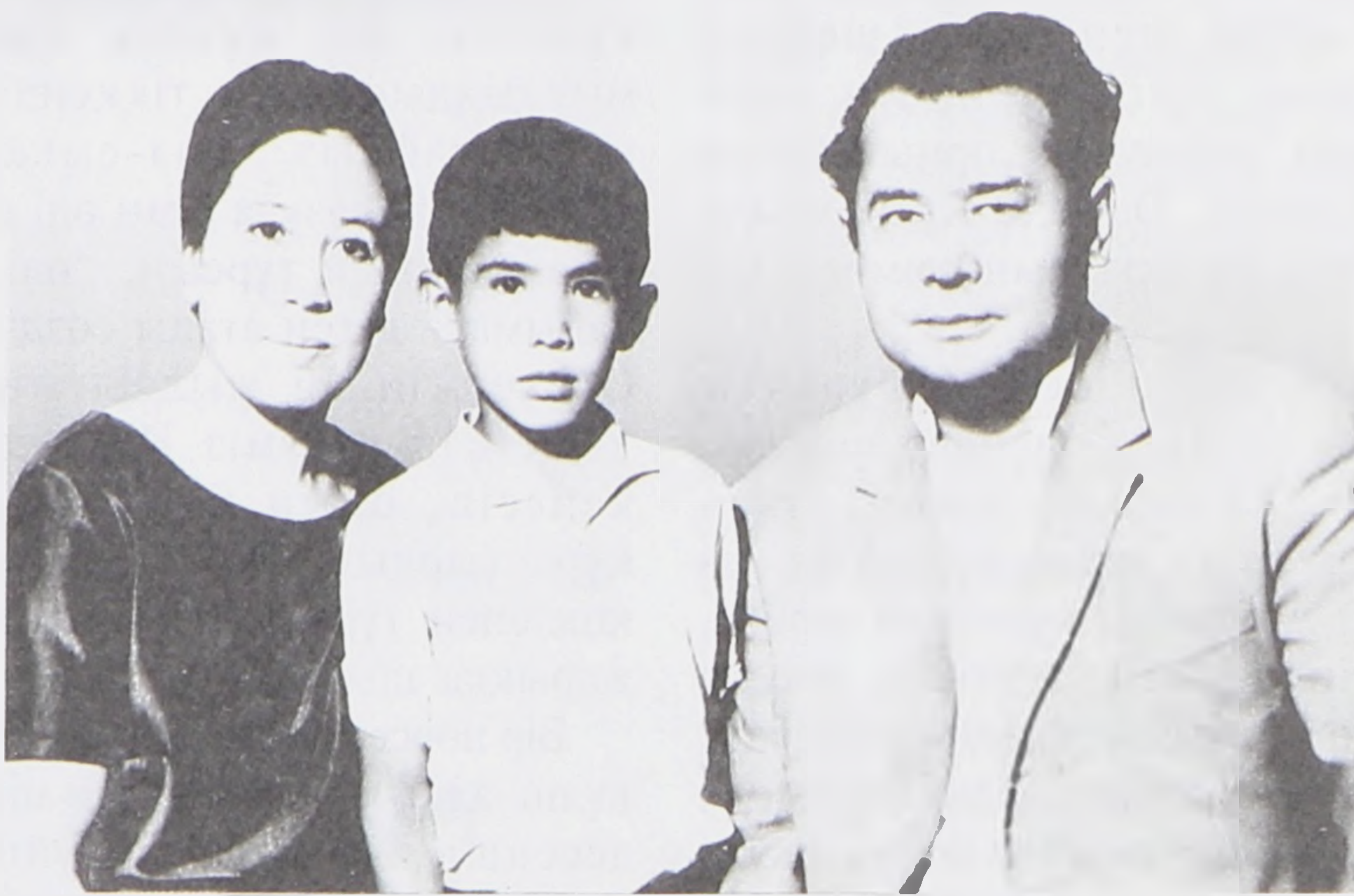
Нұрсұлу апамыз кей-кейде Ос-ағаңның өз қолының табы қалған, әлі еш жерде жарияланбаған осы бір шумақ өлеңін оқып көңілі босап, жылап та алады. Пенделер туралы ойланады.

Жеңгеміз жексенбі күні Ос-ағаңның отбасында әруағына арнап Құран бағыштап, шағын дастарқан жаймақшы. Әлгі жер басып жүрген “Бірі емге, бірі жемге туар” пенделер шағын дастарқан емес, Алматының тура ортасынан ойып тұрып, атшаптырым үйде дарқан дастарқан жаятын жөні бар ғой. Кімге жайылмай, кім ішіп-жеп кетпей жатқан дастарқан.

Сіз бұны айтасыз, Ос-ағаңның өмірінің соңына дейін тұрған үйінде әлі күнге дейін бір белгі, ескерткіш тақта да жоқ. Бұдан кейін Алматыдан көше сұраудың өзі қалай болар екен?!

Туған жеріндегі мектептің де аты-жөні әлі заңдастырылмаған деген сөз бар.

Түсінбейміз. Әлде қазақта Оспанхан көп пе?

Оспанхан зайыбы және ұлымен

Кез келген туындысы оқылатын Оспанхан біздің білуімізше бірегей еді ғой, “өзіл-оспақтың ханы”, “күлкінің кемеңгері” дегенімізді пенделер көпеіне көрмесе екен.

Мұның бәрі жарықтық Осекең жарық дүниеден өткеннен кейінгі болған жайттар ғой. Ал ұлағатты ұстазымның көзі тірісінде көргендерім мен көңілге түйгендерім қандай еді?

...Төрежан Мәндібаев – түбірдің түбін түсіретін айтулы математик. Сындары сынадай, сықақтары – сыпырғыдай. Ауылда тұрады. Шалқарда. Алматыға бір келгенінде:

– Оспанхан ағамен таныстыршы, – деп қызға гашық болған жігіттей қиылды.

– Жарайды, Токе!

“Құр қол бару ұят-ты” деп арақ-шараптың түрлі “руын” түгендеп алып, айтыскер ақын Баянғали Әлімжанов үшеуміз Осекеңнің үйіне тарттық. Барсақ – мәссаған, безгелдек! Осекеңнің ұнжырғасы түсіп кеткен. Нүрсұлу жеңгей ашулы. Үй болғасын ыдыс-аяқ сылдыраған сияқты.

– Ағаларың сендерсіз де дымқыл, – деді жеңгей қабақ шытып. – Өздерің кішкене ауыз тиңдер де, ауызғы үйден қайтыңдар. Болды, болды... Ағаңа көп құйма!

Төрежанның жаны қалмай қалбалақтап, жеңгейдің ромкесіне арақ тамызайын деп үмсына беріп еді:

– Ішпеймін! – деді шорт кетіп.

– Онда – коньяк...

– Жок! – деді жеңгей шекесі шибарқыттанып.

– Онда шампаннан коресіз бе?

– Ішпеймін!

– Әлде – қызыл шарап...

– Оны да ішпеймін!

Төрежан төбесін қасып:

– Ояа-а-ба-а-й, Ос-аға, – деді, – жеңгеміз енді не ішеді?

Оспанхан омпта тұрған асықтай одырайып:

– Жеңген тек менің қанымды ішеді! – деді. – Ал, жігіттер, қатынның күші атомның күшімен бірдей. Жарылып кетсе, жаман болады. Осы тойғандарыңмен қайтыңдар!..

– Қайтпайсыңдар, – деді Нүрсұлу жеңгей. – Отырыңдар. Тек ағаларыңды шаршатпаңдар!

– Жеңгей, – деді Төрежан қарап тұрмай, – сіз Осекеңнің сықақтарын жатқа білесіз бе?

– Білем, – деді жеңгей де желпініп. – Ағаларыңның балаларға, маған арнаған өлеңдері көп.

Долы қатын долданды:

– Тауып кел! – деп, – етікті.

Етік тауып келгенше

Байға тиіп кетіпті.

Бірақ бұл мен туралы тақпақ емес.

Жеңгеміз жымыды. Қазаны да қайнай бастады.

Дастарқан жайылды. Дәм үстінде Төрежан:

– Оя-а-ба-ай, – деді таңырқап, – Осекеңнің қалжыңы қазанды да қайнатты-ау!

– Тс-с! – деді Баянғали сыбырлап, – жеңгей естіп қойса қазаны емес, қаны қайнап кетер!

Қазанын қайнатып, жеңгемізді жайнатып, ағамызды үйіне байлатып, қас қарая қайттық.

...Өткен ғасырдың төртінші ширегінде эстрадаға ерекше леп алып келген Глазбай Алшынбаев – әуелі Мәскеуде тәлім көрген актер. Көркемсөз шебері. Сахнада жарқ-жүрк. Көп ізденді. Көп жүгірді. Өкпесі өшті. Әсіресе, құдайдың құтты күні Оспанхан ағасының табалдырығын тоздырып, есігін қағып ескіртті. “Ағатай, мына тақырыпқа жазыңызшы!” деп құрдай жорғалады. Құрақ ұшты. “Сиқырлы сөздеріңізді менен басқа әртістерге бермеңізші!” деп жалынғанын талай көрдім. Не үшін? Қу жанын шүберекке түйіп, не үшін безек қақты? Әрине, оның бәрі Оспанхан Әубәкіровке ынтықтық. Қай әртісті болмасын қалжыңымен сиқырлап алатын Оспанхан ағаны сиқыршы демей қор. Сөз сиқыршысы!

Сол Глазбай былай дейді:

– Оспанхан Әубәкіров – ең әуелі актер. Ол сахнаның сырын, шымылдықтың аржағындағы актердің ақ тер, көк тер еңбегін, режиссердің ізденіс шешімін жан дүниесімен түсінген. Сондықтан да болар, оның жазғандары сахнаға өзінен өзі сұранып тұрады. Мейлі қуыршақ театрында, мейлі эстрадада, мейлі “Тамашада” болсын өте сәтті шығады. Себебі автордың ойы режиссердің шешімімен, актердің тапқырлығымен үндескенде ғана көрерменге күлкі шақырады. Оспанхан ағаның қаламынан туғанның бәрі де халықтың қалауынан шығады. Кокейдегі ойды ойнақы сөзбен, ойландырар әрекетпен дөп беретін докей қаламгер.

Торғайдың топ жарған сықақшысы Сейіт Кенжеахметов те “Гогольдің шинелінен шықтық” дегендей, Оспанханның отауында туған от ауызды шәкірті.

– Оспанханның күлкісі – халық күлкісі. Бір адам жазушы болса, Оспанхандай-ақ болсын. Бір адам азамат болса, Оспанхандай-ақ болсын! – дейді Сейіт.

– Кезінде Оспанхан Әубәкіровпен “Ара–Шмель” журналында қызметтес болдым, кейін достасып кеттім, – дейтін Григорий Израилович Брейгин. – Оспанханды сатирик дейді. Ал ол, шын мәнінде, қарапайымылығына құрық бойламайтын көңілді де, жайсаң жігіт еді. Оның әңгімелері – халық арасынан ойып алынған, ешқашанда таусылмайтын қазына.

Әзілде шекара жоқ, оны біз Оспанханның әңгімелерін оқи отырып, тағы да көз жеткізгендей боламыз. Оның кітабын қолға алған оқырман мейлі

казак болсын, мейлі орыс болсын, жандары жадырап сала беретіні хақ. Міне, сондықтан да мен оның әңгімелерін зор күштарлықпен аудардым, ол “волшебник” деген атпен орыс оқырмандарына жол тартты.

Шынында да, Оспанхан күлкі тудыра алатын нағыз сиқыршы-тұғын.

...Туған күн. Осағанның туған інісі Қуаныш Әубәкіровтің туған күні. Үйіне жиналды. Бір-біріне вагондай жалғасқан үстелдердің маңдайы торге тірелген. Құстың сүтінен басқасының бәрі бар. “Социалистік” сырадан “капиталистік” қымызға дейінгі сусынның иесі аш танауды қытықтап, сілекейді оятқандай.

– Туған күнің құтты болсын!...

Опыр-топыр. Ырду-дырду. Шампан атылды. Шаран шапылды. Бір шалқайып отырған шала казак профессор кішкене буыны босағасын:

– Сколько тебе лет? – деп сұрады орысшалап.

– Жиырма жетідемін! – деді Қуаныш казакшалап.

– Сен, не... каждый год тойлайсың ба день рожденияңды? – деді әлгі оқымысты көзілдірігін сүк саусағымен көтеріп қойып. – М-м... круглая дата емес екен ғой. Енді... через три года круглая дата! Отызға келесің. Тогда сен бізді ұмытып кетіп жүрме. Не забудь! Овшым, жиырма, жиырма бес, отыз, қырық, елу, алпыс секілді круглая датаны обязательно тойлау керек.

Осы тұста Оспанхан ағам кезектен тыс ойнақы тост көтерді.

– По моему, жиырма жеті жас та тоже круглая дата! – деді Осаған бір бәленің шетін шығарып. – Жиырма жеті! Значит... сенің сүндетке отырғаныңның жиырма жылдығы бүгін. Круглая, круглая... очень круглая датаң құтты болсын!

...Әне-міне дегенше, кемпір нанын жегенше... Ой, зулаған заман-ай! Осекең де ер жасы елуге толды. Ердің тойы емес, елдің тойы болсын деп Ос-ағанды ауылға шақырдым. Отырар, Шардара, Сарыағаш, Жетісай аудандарында оқырмандармен кездесуді алдын-ала жоспарлап қойғам. Ағам бір-ақ жерден қайтты. Жетісайдан. Кездесу керемет өтті. Халық көп жиналды. Аудан хатшысы Сыпақұл Малдыбеков Ос-ағамның астына ат мінгізіп, үстіне шапан жапты. Қолына алтын сағат тақты.

Кездесуден кейін қонақ үйге келдік. Бітті! Ос-ағам “Енді ешқайда бармаймын!” деп нілдей бұзылды. Себебі? Жок! Бір өзбекпен ғайыптан тайып қонақ үйде танысқан екен, ... Екеуі желімдей жабысты. Ал, енді айрылсайшы. Өзбек жігіттің өзегі толған сайқымазақ әңгіме. Әр гәбіне Ос-аған мәз. Аракідік қойын дәптеріне әлденені түртіп қояды.

Қызықтың көкесі енді басталды. Әлгі әзілкеш өзбек қонақ үйдің ту сыртына темір

ошақ орнатып, қазан көтерді. Қазаны да дайын, қалжыңы да дайын. Сәбіз, пияз турап, май шыжғырып, палау дайындады. Ос-ағам, базардан қой алдырып, сойдырды. Шорпа, палау. Көк шай. Ағыл-тегіл әңгіме. Темір ошақтың маңайы бейнебір театр секілді. Күндіз-түні күлкі.

Қалған үш ауданға телефон шалдым. “Ос-аған ауырып қалды” деп өтірік айтуға тура келді. Күндіз палауға, түнде “гәнке” тойған Ос-ағам Жетісайда бес күн берекелі күй кешті. Жаны жай тауып рахаттанғандай. Қайдан білейін, соңғы бой жазуы екен. Көп ұзамай көз жұмды...

...Атам казак айтқыштарды “от тілді, орақ ауызды” десе, дүлдүл шешендерді “ауыздыға сөз, аяқтыға жол бермейді” деп, сөз зергерлерінің мәртебесін биіктетіп, жоғары көтергені әмбеге аян. Тілі тікенектеп ауыздыға сөз бермей келе жатқан сатиригіміз бір болса, әй, кәдімгі Оспанхан болар. Әу баста Алматы консерваториясына түскенде актер болам деп армандады-ау, ә? Иә, солай... фортепианода ойнады. “Еңлік–Кебектегі” жағымпаз Жантықтың ролінде ойнады. Оны ойнай алмай, ұстаздардың “нервісінде” ойнады. Сондай тұста дінгекті ұстаздарының бірі Асқар Тоқпанов: “Айналайын, Оспанжан, сенен әртіс шыкса, мұрнымды кесіп берейін”, – деп ренжіді. Ос-аған сонда да мойымады, әртіс болам деді.

**“Ойнаймын деп Жантықты,
Қалмады ғой жан тіпті.
Оспанхан артист болмас деп,
Кейбіреулер тантипты!”**

– деп оларға қарсы өз окпесін олеңмен де жеткізді. Жасыратын не бар, Алматы консерваториясы Оспанханға диплом беріп, “әрең құтылды”. “Бәрібір сенен әртіс шықпайды” деді. Оған да мойымай, сол оқуды бітіргесін республикалық филармонияға конференсье болып орналасты. Бір топ әртістерді жетектеп тауға да, тасқа да барып концерт қойып, көркемсөз оқып жүргенде жұрт сөзіне емес, өзіне күлді. Ойткені быдық еді. Бір сөзі бір сөзін басып, сахнада “быды-быды” деп тұрған әртіске қыран-топан күлмегенде, қайтсін. Сол-сол екен, әртіс шықпайтынына көзі жетіп, сахнамен қоштасты да, сатирамен достасты.

Нағыз сатириктердің сөзі бір басқа, өзі бір басқа болады деуші еді, рас-ау. Антон Павловичті... Чеховты айтам, оқысаңыз, күлкіден ішегіңіз түйіледі. Фотосына назар салыңызшы, көзінен көзілдірігі түсе жаздап, жылайын деп тұрған сияқты. Анау Аркадий Райкин де әшейінде сөзге сараң, жымимайтын актер. Театрда басқаша. Әлемге әйгілі түрік сатиригі Әзиз Несин ше? Омірде өте бұйығы, тұйық. Ал көркем дүниесі

көзіне жас жинап, күлдіреді. Сол “Әзиздің Алматыдағы “інісі” Оспанханның оспақтарын оқыған адам оған олардей ғашық болады да, өзін көрген кісі “күтылғанша” асық болады. Аузынан сөзі, қойнынан бозі түскен оғіз арба айдаған қазақтың қарапайым шаруасы секілді. Өзінің балаларға жазған көп жұмбақтарының ішінде мынадай бір жұмбағы бар:

**“Бержағынан қарасаң,
Аржағы көрінеді.
Аржағынан қарасаң,
Бержағы көрінеді”.**

Бұл не? Шешуі – әйнек депті. Меніңше, бұл жұмбақтың шешуі – Оспанхан Әубәкіров. Сатирамен сабақтас, юмормен табактас болған ширек ғасыр ішінде Ос-ағаң қалжыңның қара шаңырағын көтеріп, ұлын ұяға, қызын қияға ұшырған салауатты ақсақалға ұқсайды, қазір шөкірттері көп. Сонау Торғайдағы Сейіттің өзі Ос-ағаңның жүрекжарды шөкірті. Жеткені бар, жетпегені бар, кепкені бар, кеппегені бар – одан кейінгі “сарыезу” сатирик інілерін саптағы сарбаздардай тізуге болады. Қашан да қалжыңбас інілеріне қамқоршы. “Түлкібастағы агроном Алпысбайдан не хабар?” деп сұрайды. “Ордадағы милиция капитаны Нұтфолланың сықағы не күйде?”, “Қызылордалық электрик Тортайдың тұңғыш кітабына жәрдемдессейік” дейді ақ ниетін ақтарып. “Білесің бе, “Ассалаа-а-аумағалейку-у-ум!” деп айғайлап амандасатын Мұсахан деген сықақшы шықты. Ол неге айғайлап амандасады дейсің бе? Аға шопан екен. Мал қайырып үйренген ғой!” – деп одан бұрын өзі қуанады. Әнеугүні “Кеше керемет болды. Алматыда Әбдірайым деген троллейбус айдайтын баламен таныстым. Өзі сорғалап тұрған сықақшы” деп, оның бір күшак өзіл-сықағын кепкен терідей қаудырағын редакцияға әкеп тастады.

Оса-ағаң – тек от тілді, орақ ауызды ғана емес, жүрек қылын тербейтін жүйрік лирик. “Айналайын, балдызым”, “Сағыныш екен бала кез”, “Аспан қызы”, “Мұңайма”, “Біздің ағай тамаша” секілді тамаша ән текестері қазақ өндерінің алтын қорына қосқан үлкен үлес, әрине. Әрқайсысының туу тарихы әр бөлек. Тек “Біздің ағай тамашаның” жазылу хикаясы ғана қысқа.

Бір үлкен дастарқан үстінде Нұрғиса Тілендиев: “Әй, ақындар, сендер сүйдім-күйдім деп сөйтей бергенше, тәрбиелік мәні бар сөзге неге бармайсыңдар? Тақырып көп қой. Мысалы, әйелге қол ұшын беру де – тақырып”, – дейді. Осы сөз Ос-ағаңа ой салып, “Кеспе кесіп, нан илеп, көрпе көктеп, жүн түтетін” еркек жөнінде қалжың өлең жазып аларса, оны Нұр-ағаның ұнатқаны сонша, жарты-ақ сағатта ән шығарған.

Бернард Шоудан біреу “Сіз қалай жазасыз?” деп сұраса, оған ұлы жазушы солдан оңға қарай жазамын деп қалжыңмен жауап қайырған ғой. Сол айтпақшы, қалжыңбас ағамыз қалай жазады? Біреу үстел таңдайды, біреуге бап керек, біреу түнде жазады, біреу күнде жазады – әркім әрқилы. Ал Ос-ағаң, “Түлкі жатарда жер таңдамайды” дегендей, жазарда жер таңдамайды. Кез келген жер – кеңсесі, мұрны – қалам, аузы – қағаз, құлағы – қоржын. Отырады да, сырғыта береді. Әр сәтте естіген әдемі сөздерді құлақ қоржынынан суырып, пайдаға асыратын да тәсілі бар, һәм оны қалжыңның қалыбына құйып шебер қиюластырады. Жазу үстінде әсерлі деталь, әрлі сөз ойда жоқта ойына орала қалса әуелі ішек-сілесі қатып өзі күліп алады. Сіз жападан жалғыз бір бөлмеде отырып, екі иығыңыз селкідеп күліп кордіңіз бе? Ос-ағаң жалғыз өзі отырып-ақ талай-талай ішегі қатқан. Сондай бір шабытты сәтте Нұреұлу жеңгеміз күрдың ұясындай қуыс кабинетінен күмбір-күмбір дауыс естілгенге біреу бар ма деп кіріп барса, өзімен өзі мәз болып отыр екен. Жеңгей “Неменеге мәзсің? Екі езуің екі құлағыңның сыртына шығып кетіпті” деп таңырқаса, Ос-ағаң күлкісін одан сайын үдетіпті. Себебі қазақта “Екі езуі екі құлағына жетіп” деген желісі бұзылмаған сөз бар, ал жеңгеміз әлгі қатып қалған фразеологиялық тіркесті күшейтіп, екі езуді екі құлақтың сыртына шығарып жіберуі тосын емес пе? Хо-ош, сонда қаламгер жалғыз өзі не нәрсеге күлді дейсіз ғой? Ышқыры айналған семіз адамның портретін жеті-ақ сөзбен жеткізіпті. Қалай дейсіз бе? Міне, семіздің кескіні: “Алдында қарыны, артында құйрығы, қас ортасында өзі”.

Оспанхан Әубәкіров “зауытында” аударма цехы да тынбай жұмыс істейді. Түркиялық Әзиз Несиннің әңгіме-повестері, югославиялық Бранислав Нушичтің өзілдері, қытайлық Лао Шэнің сатиралық романы, неміс жазушысы Эрих Распенің “Мюнхаузеннің хикаялары” атты әңгімелері қазақ оқырмандарына ет жақын етене туынды болып бірігіп кетуі – аударманың мықтылығы.

Осыдан он шақты жыл бұрын Әзиз Несиннің бір әңгімесін біздің төрт қаламгеріміз жарысып өздерінше аударды. Қызық үшін “Қалай тәржімалады екен?” деп тортеуінің де аудармасын орыс тіліндегі түпнұсқасымен салыстырып, салғастырып байқадым. Мәселенки, диалогтағы “Не знаю” деген сөзді біреуі “Білмеймін” деп аударған. Енді біреу “Қайдан білейін” десе, енді бірі “Олла-біллә білмеймін” депті. Ал Ос-ағаңның аудармасы өзгеше. Мағыналық, “Не знаюды” “Ит біле ме” деп тәржімалаған. Ешкімнің ойына келмейтін елеусіз нәрседен ерекше дүние тудыру – шеберлік. Тіл – Ос-ағаңның темірқазығы.

Тосын ұйқас, тобырлы тіркес, тегеурінді теңеулер – сатираның нәрі, қаны. Сондай тың теңеулерді тезек тергендей теріп, қалжыңның қара ошағына қалай білсең, қандай жарасымды. Бірақ сізге тегін теңеуді “Мә” деп кім қолыңызға ұстата қояр. Көрместі көре білу – дарындылық белгісі, дарабоздық.

...Ос-ағаң қуықтай дүкеннің ішінен ішек-сілесі қатып шығып келе жатса, әрі қаламдасы, әрі замандасы Ғаббас Қабышев қарсы ұшырасыпты. Әңгіме былай өрбиді:

– Кімге күліп келе жатырсың, Осексе?

– Балыққа.

– Қайдағы балыққа.

– Мына мөғзінге қашан келсем де “Ставрида” деген балық соресінде серейіп өтпей жағады. Соры қайнаған сол балыққа өлен шығардым.

**Ассалаумағалейкум, Ставрида,
Әлі өтпей тұрмысың мыстан рыба?!**

Ойнап жүріп айтылған осы бір екі жол көп ұзамай-ақ әлеуметтік жүк арқалаған “Түкпірдегі дүкен” деген сықак өленінің тууына себепші болды. Бұл бір ғана жайт. Жалпы Ос-ағаңның шығармасы туралы талдау жасап түсіндіру – сүтке су қосқанмен бірдей. Көп сериялы көркем фильмді көрген жақсы ма, әлде киноның мазмұнын әлдекімнің аузынан тыңдаған әсерлі ме? Әрине, өз көзіңмен көріп, көңіліңмен түйсінгенге не жетсін. Ос-ағаның шығармасы да түрлі-түсті “широкоформатный” көп сериялы көркем фильм тәрізді...

...Пәтеріне соқтым. Қалжыңбас ағам тағы да жазу үстелінде селкілдеп күліп отыр екен.

– Тамаша тақырып туды ма, аға? – дедім.

– Жоқ, сөйлесіп отырмын.

– Кіммен?

– Сайтанмен. Менің жеке меншік сайтаным бар. – деді сосын. – Кей-кейде сайтаныммен әңгімелесіп, ішім бір босап қалады.

– Дұры-ы-ыс, аға. Сонда сайтан екеуіңіз не әңгімелестіңіздер?

– Сайтаным – қиялым ғой, – деді ол. – Жасым жарты ғасырдан асканда бітіргенім қанша, түкіргенім қанша – ойландырады екен. Сайтан-ойдың сауалы қысқа, сатириктің жауабы нұсқа. Мінеки, әңгімеміздің сиқы.

Сайтан: – Сіз неге мысал жазбайсыз? Әлде астарлап айтудан гөрі бетін тіліп, етегін түріп айтқанды жақсы көресіз бе?!

Сатирик: – Сұрағыңның сұры жаман екен. Мысалды баяғыда қоқандаған Қодарлардан сескеніп, қоңыздың, доңыздың, өгіздің, өртеніп жатқан теңіздің, үйелеп жатқан семіздің аттарын бүркеніп тартыншақтап сынаған. Ал, мен кімнен қорқамын. Беті бардың бетіне айтамын, беті

жоқтың бауырындағы у запыран өтіне айтамын. “Құдайдан қорықпағаннан қорық” деген мақал бар. Сол! Құдайдан қорықпаған адамнан не сұрайсың?!

Сайтан: – Халықаралық фельетон, памфлет жазу ойда бар ма? Осы тақырыпқа неге қалам сілтемейсіз?

Сатирик: – Көрінген тақырыпқа сілтей беретін қалам бақан емес, шокпар емес, сойыл емес, қалам қарлығаштың қанаты секілді нәзік, бүркіттің тырнағындай қатал. Бейбітшілік келісіміне сол нәзік қаламмен қол қоямыз. Ал халықаралық фельетонды жазу акуланың ішіне кіріп шығумен бірдей. Бұл тақырыптағы әңгіменің барлығы ракетамен басталып, ракетамен тынады. Мен атың ошкір ракетаны көргем жоқ. Көргім де келмейді. Соларды өртеп жатса, үстіне май құяр едім.

Сайтан: – Сіз сыншысыз. Сізді кімдер сынады? Ол сынға Сіз кезінде қалай қарадыңыз, қазір қалай қарайсыз?

Сатирик: – Қалай болса, солай қараймын. Мені осы күнге дейін жерден алып, жерге салып, яғни быт-шытымды шығарып сынаған ешкім жоқ. Біреулерді түйсбас жасағандай, біреулерді көкпар қып тартқандай, тағы біреулерді итке талатқандай, тағы біреулерді жер аударғандай, енді біреулерді зынданға тастағандай қатты сынап жатады. Мен ондайдың біреуін көргем жоқ. Ертеректе сын секілді ме, әзіл секілді ме, профессор Темірбек Қожекеев ағамыз менің атыма бірдеңе дегендей болды. Жауап ретінде мен де ағатайыма “Неменеңе жетісіп күлесің?!” дегендей болдым. Шынында да, әбестік менде екен. Аға сынаған өлеңдерімді кіжінбей, тісімді қайрамай, алқынбай, аптықпай оқып қарасам, бұғып жатқан батпандай-батпандай қателіктерім бар екен. Темкеңнен кешірім сұрап, кемшін тұстарымды мойындадым. Доктор: “Ондай, ондай ханның қызында да болады”, – деді. Содан кейін көзіме қарап жазатын болдым.

Сайтан: – Сіздің сөз сайысында жеңілген, тосылған кезіңіз болды ма? Болса, оқиғасы қандай?

Сатирик: – Бессайысқа қатысқаным бар, созсайысқа қатысқан емеспін. Созсайыстың атамекені – жиналыс. Жиналысқа қатысқан, қанды сөзбен атысқандарды көрдім. Олардан кейін сөз сөйлеу асылып өлумен бірдей көрінді. Менің сөзім бүлдіргі емес, күлдіргі еді.

**“Говорящий – не знает,
Знающий – не говорит”.**

Осы екі ауыз орысша сөзбен өзімді жұбатамын да, кешеден қалған қазақша сорпамды жылытып

ішіп, ішіммен ойланамын, ішегіммен ойланамын, ішкеніммен ойланамын. Баспен ойлануға болмайды. Бас басқа шаруаларға керек.

Сайтан: — Аға-інілеріңізге арнап жазған әзіл-қалжындарыңыз бар дейді. Соны газет бетінен көре алмадық. Сақтаулы болса оқырмандарыңызға оқытпайсыз ба?

Сатирик: — Эпиграмма, пародия дегендерді қазақша “Бопса” дейді. “Батыр болсаң, бопсаға шыда” деген мақал осы сөзіме дәлел. Мен өзім қыздай құрметтейтін Мұзафар мен Ғафу ағаларыма пародия жазып едім — ұнатпады. Ашуланды. Егер екеуі рұқсат берсе, ал да, жарияла.

Сайтан: — Үстіңізден арыз түсіп көрді ме? Арызға, арызқойға қозқарасыңыз қандай?!

Сатирик: — Ойынның домалағы жақсы, ал арыздың домалағы жаман. Менің үстімнен ешкім арыз жазып көрген жоқ. Еш жерде екіленіп сөйлегем жоқ. Ешкімнен пәре алмаймын. Әйел шығарып, әйгілі болғам жоқ. Келіншегімнің кеңірдегінен сүйіп, айтқан сөзіне ұйып тыныш жатқан адаммын, арыздың менде не шаруасы бар?

**“Бәлені басып жүрсең,
Бәленің сенен басқа несі бар?
Бәледен қашып жүрсең,
Бәленің сенде несі бар?!”**

— деп қазақ атам айтқан. Бәледен аулақ!!!

Сайтан-қиялдың сауалы да сайдың тасындай кесек-кесек, сатириктің жауабы да автоматтың оғындай сақ-сақ дайын. Таусылар емес... Сатираның шошаласына күлкінің отымен кіріп, күлімен шығып жүрген Оспанхан Әубәкіровтің мысы басым. Өйткені “Кімнің күлкісі басым болса, соның мысы да басым” деген қағида бар ғой.

...Күміс күлкісі құлағымда.

...Жазушылар одағының қапталына орналасқан “Қаламгер” кафесінде лауреаттықтан дәмелі, үміті зор үш-төрт ақын қызыңқырап отырып, еркек осекке көшті.

— Құттықтамайсың ба?

— Кімді?

— Күләш Ахметованы.

— Немене, ұл туып па?

— Бүгін Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты атанды.

— Қойшы-ей? Рас па?

— Немене, қимайсың ба? Күләштің ақын екені ақын ғой. Әбділдә Тәжібаевтың өзі газеттің бетінде “Күләш — ақын” деп баға берді ғой.

— Ақын болса — өзіне ақын...

— Сол атаққа ұмтылып-ұмтылып қолың жетпегесін, күндейін дедің бе?

— Ақындар ажарлы болса ғой, шіркін!

Мысалы, мына біздің Шөмішбайларды көргенде Пушкин тіріліп кеп қалған екен деп ойлайсың. Қысық көз, қысық аяқ қазақтың қызын сонша марапаттап...

Еркек осекке екі құлағын тосып отырған Оспанхан ағам:

— Әй, жігіттер, — деді бұларға бұрылып, — қысық аяқ деп Күләшті күндемендер. Оның аяғы қысық болса, бойындағы талантты көтере алмай қисайып кеткен. Білдіңдер ме?..

Аяғы түзу азаматтардың пыш-пышы түтіндей сөйілді.

...Екі кештің ортасында телефон шырылдады. Кім екен десем, кәдімгі Оспанхан ағам.

— Ассалаумағалейкум, Ос-аға!

— Сәлеміңді сәрсенбіден қалдырма! — деді Осекен асығыс адамның сыңайын білдіріп. — Бүгін сәрсенбі. Қолың бос па?

— Бос.

— Бос болса, маған қарай зымыра. Мен далада, есік алдында күтіп тұрам. Қазір сағат қанша?

— Тоғыз.

— Жаның болса, жарты сағатта жет. Әңгіме бар.

— Мақұл, Осеке!

Қазақтың ауы мен бауы таусыла ма? Әне шығам, міне шығам деп жүргенде сағат он болды. Тағы да телефон шырылдады. Көтердім. Өзі. Осекен.

— Әй, шошқа, (жақсы көретін інілерін солай атайтын), әлі отырсың ба? — деді күндей күркіреп. Жеті қараңғы түнде жетістірдің ғой ағанды.

— Қазір, Осеке!..

— Әй, шошқа, сені күте-күте мен ақымақ болдым, — деді Осекен балаша мәз болып. — Тас қараңғы түнде көзі көкпеңбек боп маған қарай біреу зымырап келе жатады, сен екен ғой деп алдынан жүгіріп шықсам, ылғи бос таксилер.

Менің көзім көк еді. Әзілдегені ғой.

...Оспанхан ағам қызыл құйрық темекісін езуіне қыстырып қойды да, қойны-қонышын тінтіп сіріңке іздей бастады. Таппады. Сосын маған шұқшиып:

— Күкіртің бар ма? — деп менің оңтүстіктен екенімді аңғартқандай оңтүстіктің тілімен сөйледі.

— Жок.

— Ендеше, ізде.

— Мен шылым шекпеймін ғой, аға!

— Тап! — деді Осекен бір езуіндегі темекіні екінші езуіне қарай домалатып. — Егер сіріңке таппасаң, онда көкшиген көзіңнен бір перем де, отын жарқ еткізіп, тұтатып алам.

Тарлан ағам таппасыңа қоя ма?

...Жазған шығармаңа жақсы ат қою —

тапқырлықтың бір белгісі. Гәп – атында емес, затында ғой. Дегенмен де, затына аты сай болса артықтық етпес.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов кезінде Шекспирдің “Украшение строптивой” атты пьесасын аударғанда, атын таппай әжептәуір қиналса керек. Он ойланып, тоқсан толғанып “Асауға бұғалық”, “Асауды ауыздықтау”, “Асауға арқан” деп түрлі-түрлі нұскаларын жасаған. Бірақ бірі де көңілінен шықпаған. Ақырында “Асауға тұсау” деп аударып, шешен ат қоюға шеберлігін танытқан...

Кей-кейде “жаман иттің атын Бөрібасар қойғаны” секілді, жадағай шығармаға жарқырауық ат қоятындар да бар. Мысалы, “Алтын қалам”, “Алтын тамыр”, “Алтын аймақ”, “Алтын су”...

Американың бір ортақол жазушысы көркемдіктен жүрдай “көтерем” кітабын өткізе алмағасын, келесі жинағының атын “Бұл кітапты оқымаңдар” деп қойыпты. Оқырмандар да бала секілді, қорыған жерге өш келетін әдеті бар ғой. “Әй, мұны неге оқымаңдар дейді. Ішінде сонша не бар екен?” деп жаппай жанталасып, әп-сәтте әлгі әлжуаз кітабын талап әкетіпті.

Алғашқы сатиралық олендер жинағыма жарасымды ат таба алмай, көп қиналдым. “Шоңге”, “Тоқпак”, “Кездік”, “Шоңгек” секілді айдарынан жел есіп, айғайлап тұрған аттарды суканым сүймейді. Ақын ағалармен де ақылдастым. Не деп қоям?

– Қиналатын несі бар, – деді Оспанхан аға, – ақыры атын таба алмасаң “Аты жоқ кітап” деп қоя сал!..

Әзілдеп айтса да Ос-ағаның бұл ұсынысы кокейіме қона кетті.

– О-о, болды, болды! – деп қатты қуандым. – Аты табылды, аға. Жүрекжарды, тырнақалды жинағымның кіндігі кесілді. Кітабымның кіндік өкесі өзіңізсіз, Ос-аға!..

...Ұмытпасам, Оспанхан ағамның алпыс жылдық мерейтойына орай “Жас алаш” газеті маған екі сауал тастады:

1. Ел арасында Оспанхан жайлы әңгіме өте көп. Оның шығармашылық болмысына қоса адамгершілік бітіміне тәнтілік сарындар жеткілікті. Ендеше, Сіздің бұл жөніндегі ойыңыз?

2. Оспанханның тұла бойы тұнған ұлттық бояу, қазақы әжуа-сықаққа әлеуметтік реңкті мол беріп мәдениеттендіре түсуге өлшеусіз үлес қосты. Демек, мұндай мәртебеге жетуде ол талант бастауын халықтық құнардан алумен бірге бүкіл әлемдік көркем ойдың айдынында еркін жүзе білді. Сіздің осы орайдағы пікіріңіз?

Қазақтың қалжыңдарын шырқау шынға

шығаруға өлшеусіз үлес қосқан классик Оспанхан Әубәкіров туралы қағажу қалған пікірімді қағазға түсірдім.

Баяғы бала кезімізде басына сәлде ораған қожа-молдалар: “Ескіден келе жатқан сөзді есіңнен шығарма, жадыға түй, балам!” – деп құйттайымыздан құлағымызға құйып отыратын. “Түркістанда – түмен баб, Отырарда – отыз баб, Сайрамда бар – сансыз баб, бабтың бабы – Арыстанбаб! Құдай тілеуінді беріп, қызыр ілеу шылауында болып, Ғайып-Ерен қырық шілтен қолдасын десең – әуелі Арыстанбабқа түне, сосын Қожа Ахмет Иассауиге барып тіле”.

Осылайша орағытып, “сақалын сауып” отырған ақсақалдардың көбісін көріп едім. Балалық па, әлде шалалық па, әйтеуір ол кезде “Е-е!” деп елең еткен жоқпыз. Бүгінде ойласақ, сол әңгіменің қабаты қалың, астарында аспан тірейтіндей аса күшті тәрбиелік мағына жатыр екен-ау! Оны кім білген...

Қазақ сатирасы үшін Оспанхан Әубәкіров – әзіл-оспақ әулиесі, әзіл-сықақ құдығы. Бәлкім, бұған біреу ұрысар, енді біреу тырысар. Бірақ, қайткен күнде де, бұл оқырмандардың Оскеңе таққан “ордені”.

Айтып-айтпай не керек, Осағаң елу жасқа толғанда жоғары жақтан тым құрыса иек қаққан “грамота” бұйырмады. Бір жапырақ қатырма қағазда тұрған не бар, тәйірі? Қамқорсыған Қазақстан Жазушылар одағы: “Ойбү-үй, тарс ұмытып кетіппіз, Оспанхан елуге толыпты. Қал ұят болды-ау, ә?”, – деді де қойды. Айтайын дегенім – қаламгердің қарапайымдылығы, қас-соқпен жұмысы жоқтығы, өкпесі өшкенше өрге ұмтылуды мақсұт етпегендігі. Ең бастысы – жайбарақат қана жалғанды жалпағынан басып жүрген әулиелігінде.

“Стиль – адамның өзі” деген қағидаға арқа сүйесек, Ос-ағанның өзі қандай болса, сөзі де сондай. Аузын ашса алдымен ақ жүрегі көрінетін. Оспағын оқыған жұрттың қолтығынан қытықтағандай күлдірмей қоймайтын. Сықақшының шеберлігі де, бақыттылығы да осында. Балаларға арналған мына жұмбағында не сиқыр бар?

Басы да екеу,

Аяғы да екеу.

Шешуі – қайшы.

Бір қарағанда қарапайым, қарабайыр секілді. Шынында солай ма? Жоқ! Ұлылықтың өзі де қарапайымдылықтан құралмай ма?

“Ассалаумағалейкум!” деп амандаспақ түгілі түрін танымайтын Түркиядағы Әзиз Несинді өзіне ұстаз санағандықтан ба, қалжыңдарының қалыбы ұқсас болатын. Аңы шындықты ашып айту арқылы жұртты жылатам, мұңайтам деп

отырып, қалай күлкіге қарық қылғанын өздері де байқамай қалатын.

Әңгіме арасында: “Әзиз Несинмен сәлемдесіп қайтқан Қалтай ағамда арман бар ма, шіркін! Тіпті, Әзекене ешкі саудырып, сүтін ішіпті!” дейтін қалжыңға бұрғансып. Сөзінің астарынан Әзиз ағасын бір көрсем деген күштарлығы айқын сезілетін. “Тау мен таудың басы бөлек болғанмен, етегі бірге” деген осы емес пе?!

Сондықтан да сатира сарбазы болуға бел бұғандар әзіл-оспақ әулиесі Оспанхан Әубәкіровке барып “түнеу” керек те, Жазушылар одағына я, баспаға барып тілеу керек. Мен “түнеу керек” деп әдейі әзілге бұрып бейнелеп айттым. Оспанханды оқып, Оспанханды тоқып, күлкісінің нәрін бойына сіңірсе, мұның өзі әулиеге түнегеннен кем бе?

Оспанхан Әубәкіровтің өле-өлгенше ұстанған адастырмас темірқазығы – азаматтық, кісінің ала жібін аттамайтын адалдық. Ылғи да: “Адам біреуге күлу үшін, бір сүйем болса да одан биік тұру керек. Өзің жыртылып жатып, тесікке қалай күлесің? Құдай басқа бермесін, ондайда олар: “Өзің диуанасың, кімге пір боласың?” демей ме?” деп сабаңа түсіріп отыратын.

Оспанхан Әубәкіров ғұмыр кешкен заманда, несін айтасың, тұлпардың бәрі тұсаулы болды. “Мынаны айтуға болмайды. Ананы айтсаң, аузың қисайып кетеді!” дегендей салқынқанды саясат көз алартып, доңайбат жасайтын.

Бау-бақшада сайраған бұлбұл құсты мысық жеп қоймасын деп торға қамап ұстағандарға Сергей Михалковтың: “Бұлбұлға жандарың ашыса, оның орнына мысықты неге қуып тықпайсыңдар?” деп айтатыны бар ғой. Дәп сол сияқты, бері жүрмей, кері жүрген кезеңде Оспанхан Әубәкіров құлашын кең жаза алмай, тордағы “тоты” болғаны кімге құпия? Бірақ шындықты құпия сақтап, құлыптап ұстайтын дәуірдің өзінде де Ос-ағаң біраз нәрсенің басын ашып, шеберлікпен жеткізе білді. Тіпті, құдай-ау, күнде көзіміз көріп, көңіліміз семіп жүрген кейбір мемлекеттік автоинспекция қызметкерлерін сынауға болмайтын. Алайда “қалауын тапса, қар жанбай ма?”, Ос-ағаң қыбын тауып қиыстырды. “Қалай?” дейсіз бе? Аяқ астынан апыл-ғұпыл “Т. Т. Т.” деген әңгіменің буын бұрқыратып жазды. Әдепкіде әрі тосын, әрі беймәлім телеграф бағанасындай текірейіп-текірейіп тұрған әріптерге қызыға үңілген оқырмандар “Т. Т. Т.” деген не пәле?” десті. Бақсақ, бұл МАИ қызметкерлері маңғазданып ұстайтын ала таяқтың астарлап қойған қысқаша аты боп шықты. Яғни, “Тамақ Тапқыш Таяқ” деген сөз екен. Шеберлік пен шешендік астасқан тұста сатира дегеніңіз сайтандай құтырып шыға келмей ме?

Алда-жалда шығарманы өнім деп есептейтін болсақ, Оспанхан Әубәкіров зауыт секілді үлкен өндіріс орны. Сын-сықақтың мартен пешін май тамызып гулетіп жақса, күлкінің шоғы күні-түні қызармай ма? Әріден тартып қытықтайтын әзіл цехы, сынадай қағып сынайтын сықақ цехы, қазықтай қағатын қалжың цехы, миықтан жымитатын мысқыл цехы, астын үстіне, үстін астына шығарып шайнап берген астай аузыңа сала қоятын аударма цехы, сен тұр, мен атайын фельетон цехы “круглосуточно” істеді. Қалжыңның қара қазанында қайнаған қай өніміне болсын сапа белгісі берілді. Мәселенки, мысал цехының бір “өнімін” келтірейін:

– Бақа, бақа, бақ-бақ,
Басың неге жалпақ?
– Жоқ, менің басым домалақ!
...Өз басының қандай екенін білмейтін
Бақаларға обал-ақ.

Қысқа да қыршаңқы мысалдың өткірлігін, уыттылығын қайталап түсіндіру қажет пе? Мұндай мысалдың түр-түрін “Көктайғақ”, “Жасыратын не бар?”, “Күлеміз-ау”, “Сүзеген сөз” жинағынан бастап “Ымды білесіз бе?”, “Қайда безіп барасыз?”, “Қағаз калпақ”, “Өзіміз білеміз” топтамаларының кез келген беттерінен кездестіре аларыңыз хақ.

Жақында “ХІХ ғасырдағы қазақ поэзиясының антологиясы” деген кітаптан:

“Қызық көп жер мен көктің арасында,
Біреу бай, біреу жарлы дүниясында.
Құдайым сауысқанға бақыт берсе,
Самұрық қызмет етер саясында”,

– деген жаныңды жейтін жалғыз шумақты оқығанымда ойыма Ос-ағаң түсті. Атақ қуып, атқа мінген емес, таласып таққа жүгірген жоқ, желді күнгі камыстай ырғатылып, өз буына өзі пісіп, асып-таспады. Қойдан жуас қоңыр өмір кешті. Қуыршақ театрында, “Балдырған”, “Ара” журналында қатардағы қарапайым қызметкерлердің бірі болды. Бас редактор Нұрғазы Шәкеев: “Оспанхан, сені КПСС мүшелігіне... Ну, партияға қабылдаймыз, дайындал!” дегенде, ол: “Итке темірдің керегі не?” деп ат-тонын ала қашқанын көзіміз көрді. Жұрт жұлқынып партияға өте алмай өлермен боп жүргенде ағамыздың мұнысы несі деп таңырқастық та қойдық.

1977 жылы азуын айға білеген “Ара” журналы қандай болу керек?” деген газеттің сауалына Ос-ағаң: “Ара” ара болу керек, шаққан жері жара болу керек”, – деп қысқа ғана ұтымды жауап қайырғаны көп оқырманның көкейінде.

“Арада” ағаммен екі жылдай қызметтес болдым. Бұл да болса мен үшін несібе шығар.

Қазір ойласам, “Оспанхан” атындағы екі жылдық училищені бітіргендей сезінем. Училище деймін-ау, қазіргі қазақ сатириктері үшін Оспанхан Әубәкіров – Академия!

Күндердің күнінде “Ара” журналының айдаһардай жауапты хатшысы бас редакторға: “Оспанхан кеше жұмысқа себепсізден-себепсіз келмей қалды. Мәселесін кәсіподақ жиналысында қарауыңызды сұраймын”, – деп салақұлаш рапорт жазды. Иі жұмсақ бас редактор іш тартып: “Түрің құрғыр-ау, себебін түсіндірсейші”, – деп бопсалады. Қапелімде не дерін білмей сасқалақтаған Осекен: “Жұмысқа келмей қалған себебім – жұмысқа келмей қалдым”, – деп жауап қайырғанда, бәріміз ішімізді басып, ішек-сілеміз қатып күлдік. Ойткені Осекен өтірік айта білмейтін еді...

Бас редактор басқаларға көз ғып шара қолданған болды. Осекеннің айлығын 20 сомға қысқартып, қызметін төмендетті. Бұл көктемде болған оқиға-тын. Жарты жылдан соң жарықтық Осекен бас редакторға мынадай өтініш түсірді:

“Көктемде құтыратын жыным бар еді, соған байланысты осы жылдың сәуірінде ойнақтаймын деп от басып алған едім. “Шығасыға иесі басшы” деген, алты ай бойы жиырма сомнан зардап шегіп келемін. “Арқасына ер батқан ат аяңшыл болады” деп төрт айдың орнына алты ай арқама батырдыңыз. Аяңшыл болдық. Ал енді аяңшыл жасаймын деп мүлде тұралатып қоймасаңыз, райыңыздан қайтыңыз. Бұғалтырға ақшасын бер деп айтыңыз”.

Өз қолымен жазылған осы өтініш менің архивімде сақтаулы, бір сөзін де өзгертпестен қаз-қалпында көшірдім. Табиғи талант деген осы емес пе?! Жай ғана жаза салған өтінішінің өзінде күлкі үйіріліп тұр-ау! Иә, данышпандар “Стиль – адамның өзі” деп бекер айтпаған-ау.

Қаламдастарының жақсы ісін көрсе қуанып, жамандығын байқаса қуарып, кәдімгідей үнжырғасы түсетін. Өз тілімен айтқанда “Шалдың шалбарындай болбырап” қалатын. Жазушы Марат Қабанбаевтың бір әңгімесінен “Бетон бет” деген тың тіркесті оқығанда балаша мәз болғаны бар-тын. Бала демекші, балаларға арнап жазған олең, мазақтама, скетч, жаңылтпаш, жұмбақтары бір төбе. Тіпті, жаңылтпаш екеш жаңылтпашына дейін жібектей есілген күлкі ғой! Мысалы, мынаған көз жүгіртіңізші:

“Бір ұрыны

Бір ұры ұрды,

Бір ұры қарап тұрды”.

Бір нәрсеге таң қалам: біздің ғалымдарымыз “Жұмыртқа үлкен бе, тауық үлкен бе?” деген секілді болмашы тақырыпқа әуес, оның не қоғамға, не адамға пайдасы жоқ. Бұдан мың жыл

бұрын өмір сүрген түріктің бір ғұламасы туралы “Ол күн шықпай тұрып туған”, “Жоқ, ол күн шыққасын туған!” деп қырық шақты диссертация қорғалған екен. Сол сияқты өнбейтін тақырыпқа өтірік диссертация қорғай бергенше біздің қасқабас ғалымдарымыз Оспанхан Әубәкіровтің аудармаларын зерттемей ме? Серб жазушысы Бранислав Нушичтің әңгімелері, Қытай жазушысы Лао-Шэнің “Мысықтар шаһары” романы, әйгілі Әзиз Несиннің әрқилы туындылары Ос-ағанның қаламымен қазақша қалай сайрады десенізші. Соры шыққан жерді шиырлай бергенше, соны неге зерттемеске? Басқасы басқа, неміс жазушысы Эрих Распэнің “Мюнхаузенін” шырайың шығарып аударды емес пе? Үзінді келтірейін, мысалы, “Соқыр шошқа” деген қысқа әңгімесін оқып көріңізші, құдды Оспанхан Әубәкіровтің өзі сөйлеп тұрғандай.

“Біз деген, шырағым, небір қызықты көрдік қой. Бір күні қалың тоғайды аралап келе жатсам, кішкентай жабайы торай жүгіріп келеді. Оның соңында құйындатқан шошқа.

Тарс еткізіп тартып қалып едім, мүлт кетті. Бақсам, атқан оғым торай мен шошқаның қақ ортасынан өтіп кеткен екен.

Торай ышқына бір шыңғырды да, құйрығын шошаңдатып, тоғайға қойып кетті. Ал үлкен шошқа байлап қойғандай тырп етпей тұрды да қалды. Мен аң-таңмын: бұл қашпай не ойлап тұр? Жанына келіп қарасам, шошқаңыз соқыр екен. Ал тоғай аралағанда торайының құйрығын ұстап жүретінге ұқсайды.

Әлгінде мен атқан оқ торайдың құйрығын қақ бөліп кетіпті. Торай жарты құйрығымен жөніне кетті. Ал мына өгіздей шошқа торайсыз қайда барарын білмейді. Аузында торайының жарты құйрығы қалған, басқа дәрмен жоқ. Осы тұста ойыма тосын ақыл келді. Мен әлгінің аузында қалған жарты құйрықтың бір шетінен ұстап, шошқаны тура үйге, қазанға қарай жетектеп алып кеттім. Сорлы шошқа торайым жетектеп келеді деп ойлаған болу керек, соңымнен томпаң қағып желіп келеді”.

Ширек ғасыр бұрын қазақстандық Шаталов ғарышқа ұшып келгенде Сәбең, Сәбит Мұқанов:

**“Шаталов менің жерлесім,
Тонның ішкі бауындай!”**

– деп олең жазғанын біраз жұрт білетін болар. Сонда деймін-ау, о дүние-ай, Оспанхан ағам ортамызда гүрілдеп жүргенде, бәлкім, қазақтың тұңғыш ғарышкері Тоқтар Әубәкіровке арналған бір әдемі өзілі туар ма еді? Туар еді, құдай біледі, туар еді! Сықақшы Әубәкіров ғарышкер Әубәкіровке тамырдан тартып әзіл тастаса қандай жарасымды!

“Ағадан, ініден де ұрлап-ұрлап,
Әкелді бір қап ырғақ ырғап-ырғап!”

– деп басталатын эпиграммасының екі жолы есімде қалыпты. Неге екені белгісіз, бұл дүниесінің қолжазбасы жоқ.

...Қазақ әдебиетіндегі қалжыңның қара шаңырағына уық шаншып, мәре-сәре боп жүретін Оспанхан ағам – алпыста. “Кеше еді ғой, күдай-ау, кеше еді ғой!” деп Мұқағали жырлағандай, өмірдің тегершігі қалай тез айналады, бәрі де күні кеше ғана болған сияқты.

...Телефон шырылдады. Үмбетбай ағам екен, Уайдин! “Шабыт” баспасының директоры, сатирик Ғаббас Қабышев Осекеннің екі томдығын дайындап, әзірлеп жатқандығын айтты. Қуанышты хабар.

– Мұқағали Макатаев поэзияда қандай құбылыс болса, Оспанхан Әубәкіров – қазақ сатирасында сондай құбылыс! – деп түйіндеді Үмбетбай ағам өз ойын.

Нұрсұлу жеңгеме жолықтым. Осекеннің алпыс жылдық мерейтойының жақындап қалғанын тілге тиек етті де, әңгімені әріден қозғады:

– Ағаң елу жасқа толғанда қазақша әрпін қондырып, шет елдің мәшіңкесін сыйлап ем. Бәрі де өзіне аян, ағаң елу бір жасында көз жұмды ғой. Содан бері тоғыз жыл өтіпті. Су жаңа мәшіңкесін тірі адамға ұстатпай, сары майдай сақтап келдім. Әркім-әркім сұрады, қимадым. Аузынан тастамай айтып жүретін шәкірті едің, ағаңның мәшіңкесін саған сыйлаймын, айналайын! Ырым болсын, көзіндей көріп жүр...

Қатты толқыдым. “Бісіміллә!” деп алғашқы дүниемді Оспанхан ағамның мәшіңкесімен жаздым.

Тірлігінде Оспанхан Әубәкіровтің қағанағы қарқ, сағанағы сарқ болды деп былайғы жұрт ойлауы мүмкін. Тіпті де олай емес. Бөшкенің ішінде өмір сүрген данышпан философ Диогенге қарағанда, әрине, әжептәуір ғұмыр кешті. Бірақ бәрібір қысқа жібі күрмеуге келмей күрделі өмірдің ауыр жүгін арқалаған қара нардай “маң, маң, маң басып, шудаларын шаң басып” өтті. Әйтпесе, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің сол кездегі хатшысы Кәкімжан Қазыбаевқа мынадай өтініш жаза ма?

“Қадірлі Кәке! Қазақ совет әдебиетіне хал-қадари еңбек сіңіріп жүрген, әзіл-сықақ саласында қалам сілтеп, жиырма шақты жинақ шығарған жазушымын. Творчестволық шамашарқымды өзіңіз білетін де боларсыз, ол туралы “сондаймын, мұндаймын!” деп ештеңе айта алмаймын. Газет-журнал редакцияларында біраз жылдар қызмет істедім. Әйтеуір, әрқашан көрпеме қарап көсіліп, адал, таза жүруге тырысып келемін...

Бұл өтінішті жазғандағы себебім: мен 1984 жылы 50 жасқа толамын. Осыны ескеріп, маған пәтерімді кеңейтуге жәрдем жасасаныздар екен. Қазіргі пәтерім де жақсы, бірақ тым тар: 45 шаршы метрлі үш бөлмеде 7 жан тұрамыз. Кәрі шешем, әлі мектеп жасындағы балаларым бар. Творчестволық жұмыс істеуіме жағдайым бола бермейді. Қинала-қинала тұрып жатырмыз.

Осы хал-ахуалымды жеңілдетсеңіздер екен. Өзіңізге ең ізгі тілектерімді жолдаймын. Құрметпен Оспанхан Әубәкіров. Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 165-үй, 6-пәтер. 16 октябрь, 1983 жыл”.

Осы бір ақ жүрегімен ақтарылып жазылған өтініштің соны өкінішпен аяқталды. Иә, өмірдің соңы – өкініш.

“Өкінішті. Аурудың беті күшті”, – деп ауруханада мұңайған Мұқағали Макатаев секілді екі жарым жылдан соң о дүниеге озды.

Қазір сол пәтерінде Нұрсұлу жеңгей тұрып жатыр. Үлкен ұлы Азамат өзінен соң көп ұзамай қайтыс болды. Одан қалған Тамаша деген немересі тұрмыста. Ортаншы ұлы Мұхтар Қаскелеңде. Жол полициясының қызметкері. Кенжесі Бедел Кореяда жұмыс істеп жүр.

– Жеңеше, сәлеметсіз бе? – деп таяуда сол пәтерге соқтым. Нұрсұлу жеңгем қасы-көзі қияқтай әдемі қызбен шүңкілдесіп отыр екен. Аты – Қарлығаш. Оспанханның туған жері Дегерестің қызы. Сөз саптауларына қарағанда Кореядағы Беделдің Алматыдағы қалыңдығы екен. Әжік-күжік әңгімеміз әзіл-сұхбат, сырға ұласты.

– Шыныңызды айтыңызшы, жеңеше, – дедім. – Оспанхан ағамен қалай таныстыңыз?

– Туып-оскен жерім – Қостанай. Жастайымнан жетім өстім. Бойжеткесін Алматыға кеп әртістің оқуына түстім. Консерваторияда студентпін. Ағаңмен жатақханада таныстым. Менен өткен небір сұлу қыздар бар еді, бірақ бұйрық шығар, оларға мойын бұрмай Оспанханның көзі маған түсті. Орыстың ішінде өскесін бе, мінезім тіктеу болды. Бетің бар, жүзің бар демей тіке бетке айтып тастайтын қып-қызыл орыстың өзі болдым.

Бір күні Шәмші Қалдаяқовтан “Осы қыз қалай?” деп мен туралы пікір сұраса, Шәмші әзілкеш еді ғой:

– Оспанхан-ау, орыс іздеп қайтесін. Қазақша сойлесең, орысша жауап беретін ойпаң бел ғой! – депті. Сонда да Оспанхан “Түрі қазақ қой әйтеуір!” деп мені орысқа қимаған көрінеді.

Қазақтың қыздарының бәрі “қыпша бел”. Ал, “ойпаң бел” тек сенде ғана!” дейтін. Кейін сол Шәмшінің “Ойпаң бел” деген сөзін өзінің әзіл әңгімесіне пайдаланды-ау деймін.

Сөйтіп мен 1957 жылы тұрмысқа шығып, “Оспанханның ойпаң белі” атандым.

– “Үйлендік. Той жасадық” дедіңіз ғой, жеңеше. Ол кездің тойы қазіргімен салыстырғанда айырмашылығы қалай?

– Той деген аты ғой әшейін. Ол кезде бір тостақ көже мен екі кесе шаймен үйлену тойын жасай беретін. Біз той емес, кішкентай “вечер” жасадық. Қазіргі “Қазақстан” кинотеатрының қарсы бетіндегі бір үйдің ауласында атап өттік. Оспанханның азын-аулақ туыстары мен қарындастары шашу шашты. Өзім жұмыс істейтін хор капелласының бір топ әншілері, сондай-ақ, Райымбек Сейтметов, Асанәлі Әшімов, Раушан Әуезбаева, Мәриям Жақсымбетова секілді тай-құлындай тебісіп өскен жора-жолдастары ақ тілек айтты.

Оспанхан консерваторияның актерлік бөлімінде, ал мен әншілер бөлімінде оқыдым. Консерваторияда “Актер” деген қабырға газеті шығатын. Таласып-тармасып оқитынбыз. Ағаң әркімге арнап әзіл, пародия, эпиграмма жазатын. Ұмытпасам, Асанәлі сол газеттің редакторы болатын. “Оспанханға өйтіп жаз, бүйтіп жаз!” деп ақыл айтушы едім... Ол быдықтың классик болатынын қайдан білейін!” деп кейіннен Асанәлі күліп жүретін.

– Оспанхан ағам бөренедей саусақтарымен пианинода ғажап ойнағанын талай көрдім. “Айдап салдым жылқымды тепсең жерге” деген әннің әуенін бір қайталап, күйсандықтың құлақ күйін келтіріп алатын да...

**“Ақ тамақ, оймақ ауыз, қызыл ерін,
Кел десең, неге аяйын аттың терін”**

– деп жарты болмесін жаңғыртып ән салатын!

– Ос-ағаң жасында ғажайып әнші болған дейді, рас па?

– Оho-o-o, оның гүрілдеген даусы микрофонды қажет етпейтін. Әншілерде баритон, тенор, бас деген термин бар. Оспанханның әуезі “бас”. Әнді даусымен емес жанымен жаңғыртып айтатын. Ағаң 1957 жылы Мәскеудегі дүниежүзілік фестивальға қатысып, ән салған ғой. Әшейін әнші болса, Қазақстанның атынан қатыстыра сала ма?

Әсіресе халық әні “Ғауһар тасты” нәшіне келтіріп орындайтын. “Ажарың ашық екен атқан таңдай” деп бастағанда өзін, как будто, ғашық адамдай сезінетін. “Басасың аяғыңды ырғаң-ырғаң” деген жолдарды айтқанда езуіне күлкі үйірілетін. “...Ырғаң-ырғаң! Қандай образ!” деп отыратын. Соның әсері ме, кейін өзінің сатирасында “апай-топай, шақыр-шұқыр, данғыр-дүңгір, көди-сөди, бықи-тықи” деген сөздер пайда болды.

Білесің бе, Оспанхан ағаң ән салғанда бар ғой, быдықтығы түк сезілмейтін.

Әйгілі әнші Жамал Омарованың концертін көп жүргізді. Жамал апай, “Оспанның быдықтығы сатирасына сай қосылып, әдейі айтқандай жарасып тұрады” деп қолпаштап қоятын.

– “Ерлі-зайыптылар ұқсас келеді немесе кейін бір-біріне ұқсап кетеді” дейді ғой, жеңеше. Ағам екеуіңіздің араңызда қандай ұқсастықтар бар еді?

– Екі жарты бір бүтін демей ме? Бүтін болдық. Оспанхан 4 мамыр күні туса, мен 5 мамыр күні туыппын. Айырмашылығымыз бір-ақ күн, хи-хи-хи-и... Күлемін-ау! Сирень гүлін... қазақшасы бозқараған ба? Иә, сол бозқарағанды екеуміз де жақсы көретінбіз. Менен гөрі Оспанханның жасаған тамағы тәтті болатын. Әсіресе, аршыған картоптың қырын сындырмай шебер қуыратын. Кейде “қоймалжың” пісіріп ішетін. Етті азаннан кешке дейін қайнатып, сорпасы қоюлана бастағанда қазанның отын өшіретін. Ондай тамақ ешбір ресторанда жоқ. Қою сорпаға өзі “қоймалжың” деп ат қойып алған.

– Ағамның азан шақырып қойған аты – Оспанхан. Ал фамилиясы – өгей әкесінің деген қауесет бар. Кезінде өзінен сұрауға жанының жарасын тырнаймыз ба деп бата алмадық.

– О жағын қазбалап қайтесің, қарағым. Туған әкесі Ыстыбаев Тұрсынәлі. “Қастек” колхозының беделді басқармасы болса керек, 1937 жылы “халық жауы” деген жаламен атылып кеткенде, Оспанхан үш жаста екен. Жесір қалған шешесі басқа біреумен түтін түтетіп, өзінше өмір сүреді. Оспанхан екінші әкесін өмірінде өгейсінген емес. Өгей әкесін өз әкесінен артық көрмесе, кем көрген жоқ.

Әйтсе де өз әкесінің атын қастерлей алмағанына қатты уайымдайтынын іштей сезетінмін. Екінші ұлы Мұхтардан туған немересіне Тұрсынәлі деп әкесінің атын әдейі қойды. Өз әкесіне жасаған жақсылығы сол ғана болды-ау. Сол немересіне арнап шығарған бір шумақ өлеңі бар.

**Қас-қабаттан айналдым, Тұрсынәлі,
Жат жұртта жадап-жүдеп жүрсің бе әлі?
Нүрсұлудай әжеңнің қасында жат,
Әке-шешең әзірше жүрсін әрі!**

“Жат жұрт” деп тұрғаны немересінің шешесі орыс еді.

– Жеңеше, – дедім сыр суыртпақтатып. – Ос-ағам көзі тірісінде сіз туралы жазған мына өлеңі есімде қалыпты.

**Тәуірбайдың тәп-тәуір теке қызы,
Құдайым қиған екен некемізді.**

Сен маған әрі қарындас, әрі жұбай,
Сақтасын екеумізді ұлы Құдай!

Сіз туралы бұдан басқа лирикалық өлеңдері
жок па?

– Ағаң лирикалық өлеңді аз жазса да саз
жазатын. Сондай қуанып, жазғысы келгенде ғана
жазатын. Қиналмайтын. Түнде түртіп оятып,
әуелі маған оқып беретін. Кейде ұйқымды қимай,
онша мәнісіне бара бермесем де, “Иә, иә...
жақсы екен” дей салатынмын. Соның әсерінен
ол “Ақынның әйелі неге арық болады?” деген
әңгіме жазды. Оны өзің білесің. Ал енді
“Сағыныш екен бала кез”, “Біздің ағай тамаша”,
“Аспан қызы”, “Мұнайма” сияқты әндердің
қалай туғанына әуелі куә – мен болдым. Жақсы
өлең жазса, жата алмайтын. Маған оқып беретін.

– Оны білеміз ғой, жеңше. Жалпы, сізден
басқа ешкім оқымаған өлеңдері бар ма?

– Кітаптарына кірмеген өлеңдері ме? Көп
қой. Ұлымыз Азамат әскерге кеткенде өлеңдетіп
хат жазды. Қалай еді? Былай:

Азаматым, кішкентай арыстаным,
Сен үшін Нұрсұлумен танысқамын.
Чита бардың, сержант боп Мәскеу бардың,
Қатарыңнан қалыспай қарыштадың.

Дина келін Мәскеуге ауысқанда,
Тауып алды Нұрсұлу сауысқаным.
Ал ВВС–пилотым, мерекенмен,
Босаға, шекаранды сақ ұстағын.

Азамат балам әскерден келгесін Дина келінге
үйленіп, одан туған Тамаша немересіне де
мынадай өлең жазған.

Мынау біздің Тамаша,
Бойы әзірше аласа.
Бойшаң болып өседі
Әкесі кеп қараса.

Осы біздің Тамаша
Би билейді жаңаша.
Ән салады өзінше,
Тамаша біздің тамаша.

Телефонға келеді
“Әләуке!” дейді Тамаша.
Телефонға келеді
“Папаукоу!” дейді Тамаша.

Спальныйға келеді
“Ахаукоу!” дейді Тамаша.
Нұрсұлуға келеді
“Мамамкоу!” дейді Тамаша.

Беделге келіп тұрады,
Беделді келіп ұрады.

Бедел өтірік жылайды
Табақтай болып құлағы.

Тентек болды Тамаша
Атасын келін тебеді,
Мамасын келіп тебеді,
Беделді және тебеді,
Бәрімізді тебеді.
Бұ не деген неме еді?!

Әйел болғасын еркелейміз. Артық-ауыс
қылық та танытып қоямыз. Оған онша ренжи
қоймайтын. Кейде менен алмаған “өшін”
өлеңнен алатын.

Көзіңнен айналайын жылтыңдаған,
Ешбір әйел өзіндей ұл тумаған.
Еркелесең еркеле, шолжаңдама,
Сендей жаман баланы кім тумаған?!

Маған арнаған бір өлеңі осы. Мен өзі
орысшалау өскен қызбын дедім ғой.
“Шолжаңдама” деген сөздің мәнісін алғаш рет
ағаңның аузынан естідім.

Үшінші рет ұл туғанымда да маған арнап
мынадай өлең шығарды.

Келіншегім, өмірқос келіншегім,
Жүрегіме жабысқан шеміршегім.
Үш ұлды тапқаныңа рахмет,
Бірақ бір қыз таппадың, еріншегім.

Ағаң әу баста әртіс боп жаралғасын
гастрольдетіп далада көп жүретін. Әсіресе, әнші
Роза Жамановамен концертке көп кететін.
Конфрансье боп өзінің сықақтарын оқитын.
Онша аты шыға қоймаған кез. Көрген түсін, ойына
оралған сәттерді өлеңдетіп жазып, менің қолыма
тапсыратын. Өзінің жан-күйін түсінетін шығар деп
ойлайтын болу керек, 1959 жылы жазған
“Жарыма” деген өлеңі менде сол күйі сақтаулы.

Атыңды атап, көкешім, түрегелдім,
Неге жаным түсіме кіре бердің?
Жұмыс бар ғой,
Болмаса сенен алыс
Меніңдағы келмейді жүре бергім.

Мен аулақпын көлденең тамашадан,
Қазір жаттым хат жазып жаңа саған.
Күндіз-түні жанымды толғандырған
Қымбат екен өзімнің бала-шағам.

Мен де өнер адамымын. Қазақконцерттің хор
капелласында әнші болдым. Оспанхан
гастрольден келгенде, мен гастрольге кететінмін.
Бір-бірімізді бір күн көреміз бе, көрмейміз бе...
Сондай да уақытты бастан кештік. Гастрольде
ұзақ жүріп қалсам керек, 1958 жылы 10 ақпан
күні ағаң маған арнап “Күткенде” деген өлең

шығарыпты да үстелдің үстіне қойып, өзі гастрольге кетіп қалыпты. Сол бір сарғайған олеңі мінеки...

Неге, сәулем, кешіктің,
Ұмыттың ба Оспанды?
Тықырын бағып есіктің
Жек көремін тосқанды.

Сені талмай ойлаймын
Кешке дейін жалғызбын.
Түртіп қалып ойнайтын
Жоғын-ай, шіркін, балдыздың!

Мезгіл сырғып өтпеді,
Күте-күте жалықтым.
Көңілімнің көктемі
Сен екенсің – жаңа ұқтым.

Бір күні ағана суық тиіп, ауруханада оңбай жатты. Беті бері қарағасын дәрігердің айтуы бойынша арқасына спирт жағып, өзім күн сайын массаж жасап жүрдім. Жаны жай тауып, рахаттана ма, қайдам, “Екі қолың ем екен!” деп көңілімді көтеріп қояды. Оған мен мәзбін. Сөйтсем, менің екі қолыма бір шумақ өлең шығарыпты.

Аспандағы ай-күнім, жарқылдағым,
Қостанайдың дәніндей алтын дәнім.
Ем болып екі қолың,
Ел мен жұртқа
Осылай өмір-бақи жарқылдағын,
Аңқылдағым!!!

Өлеңінің соңына үш леп белгісін қатар қойыпты. Ризашылығы шығар.

“Бір леп белгісі де жетпей ме?” десем, “Үш балам үшін үш леп белгі қойдым. Егер бес бала туганда, бес леп белгі қоятын ем!” дейді. Түріне қарасам, “серьезно” айтып тұр.

“Үй болғасын ыдыс-аяқ сылдырамай тұрмайды”. Әйелге не керек, тыныштық керек. Балаңды бағып, байыңды күтіп отырасың. Командировкадан оралса, жол-жөнекей біреулерді ертіп келеді. Ырду-дырду. Үйіне емес, біреудің тойына келген сияқты. Әлгі ертіп келген адамдары шаршап келген ағанды одан сайын шаршатады. Сосын соған налысың. Ондай тұста да ағанның олеңі даяр. Бірақ шұбатып ұзақ жазады. Шұбатылған өлеңді ренжіп оқимын да, соңында күлем. Қалай күлмейсің? Өлеңдері нервімді тарқатады.

Айналайын Нұрсұлу,
Кінәлама байыңды.
Байың – сенің байлығың,
Білер сенің жайыңды.

Ұрыссаң ұрыс балаңа,
Таза еңбектен тайынды...
Ерте тұрып от жағып
Қайнатамын шайыңды.

Менің де ойла жайымды.
Ойласаң менің жайымды,
Қалтаңа салып беремін
Аспандағы айыңды!

Ал енді үйге Нұрғиса Тілендиев, Әсет Бейсеуовтер келгенде шаңырағымызға береке орнайды. Олармен ілесіп күт келгендей сезінем. Ағаң тар бөлмені тамашалап өлеңнің сөзін жазады, олар әнін жазады. Думан. Біріне-бірі риза, бірін-бірі мақтайды.

Олар кеткесін, өзі де ыңылдап ән шығарған болады. Әуенінің қандай екенін қайдам, маған арнаған әнінің сөзі мынадай.

Үйде жүрсем қоясың табындырып,
Балалардың көзінше жалындырып.
Осы сенің, Нүкентай, не бәлең бар,
Алыс кетсем қоясың сағындырып.
Ей, аппағым-ай,
Сенен жақсы жалғаннан таппадым-ай!
Мен жүрмін ғой бір сұлу тапқандай боп,
Рахатқа белшемнен батқандай боп.
Соның бәрі әзәзіл түс екен ғой,
Сен жүресің жанымда жатқандай боп.
Ей, ақылдым-ау,
Қайдан ғана өзіңмен шатылдам-ау!

Қазақтың ырымын, салт-дәстүр, әдет-ғұрпын іштей қатты ұстанатын. Дастарқандағы нанның қиқымдарын “Бай боласың” деп балаларына жегізіп отыратын. Қазақстан миллиард пұт астық берген жылдары магазиндегі нанды сатып ап, қорасындағы шошқа, сиырына берген ағайындарды естігенде жыны ұстайтын. Қатты қапаланып, орнынан түрегеп кететін. Ол кездегі Оспанхан бөлек Оспанхан еді. Әсіресе, көшеде жатқан нанды теуіп кететіндерге теріс қарайтын. “Обалды білмейтін оңбағандар!” деп отырады. Балалық шағы соғыспен тұспа-тұс келгесін бе, тоқшылықты қатты қадірлейтін. Нанды қадірлемейтін надандар туралы “Экономикалық ойлар” деген өлең жазды. Осы өлеңді үзіп-жұлмай тұтас көшіріп алшы, айналайын.

“Тарта жесе тай қалар,
Тоя жесе қой қалар”.
Деген сөзі бабаңның
Тоқ жүрсең де, ойда бар.
“Халық айтса, қалт айтпас”,
Болма бұған наразы.
Қапысыз күн қартайтпас,
Тарта жеген – таразы.
Сом денеміз соғымдай,

Тым бордақы бейнеміз.
Қапқа “Қайрат” добындай
Нан тебеміз кейде біз.
“Данышпанның сөзін-ай”
деп мені жұрт мазақтар.
Нан құраннан беделді
Дейді дихан қазақтар.
“Көже-көже көлкілдек,
Көже беті мөлтілдек.
Осы көже болмаса
Кетер едім селкілдеп”.
Білетін бар бұл жырды,
Білмейтіндер көпшілік.
Адастырған адамды
Айналайын тоқшылық.
Бір бұғалтыр тебіреніп,
Теңеу айтты шотқа сап.
Ұйқас, ырғақ сұрамай,
Мәнісіне тоқтасақ:
“Миллиардтың әр дәнін
Тамшы тер десек, дәл мақтап.
Дүние жүзін елу жыл
Кетер еді сел қаптап.
Миллиардтың әр дәнін
Нота десек һәм мақтап.
Күллі дүние жер шарын
Кетер еді ән қаптап.
Қазақ жері – тай қазан,
Береке ырыс, молшылық.
Тұрады ылғи қазақтан
Молшылыққа жол шығып.
Бұғалтырда ұйқас жоқ,
Ал теңеуі тамаша.
Әрбір дәнге әр адам
Бұғалтыр боп қараса!

Қай кезде жазғанын қайдам... Көпен-ау, саған да олең арнапты. Басы басталған, бірақ аяқталмай қалған.

Жалғанда жалғыз ер бар Көпен деген,
Адам жоқ мұның сөзін көтермеген.
Басын кесіп аламын біреу айтса:
“Көпені Оспанханның бөтен” деген.

Бата беріп аузына түкіргенмін,
Содан кейін Көпенім жөтелмеген.
Дегенменен Көпенім қарыз маған,
Бұл ғасырда қарызы өтелмеген...

Денемнен тоқ жүріп өткендей сезіндім.
Шымырлап кетті. “Ау, сонда Оспанхан ағам ХХ-
ғасырда талқаны таусылатынын білген бе? Ұлы
ұстазымның ХХ ғасырдағы қарызын ХХІ
ғасырда қалай өтеймін?” деп әбіржідім. Ғасыр
мен ғасырдың тоғысқан тұсында “Күлкінің
королі – Оспанхан” деген кеш өткіздім. Үш мың
адамдық Республика сарайы көрермендерге лық

толды. Бірақ бұл қарызым емес, әзіл-оспақ
әулиесі алдындағы шәкірттік парызым. Ойланып
осы мақаланы жаздым. Бірақ одан қарызым өтеле
ме? Туған жері Үшбұлақта бейіті жатыр.

Балаларға бар менің әкелігім,
Әйелім бар ақ көңіл Ақ Еділім.
Бір адамның көңілін қалдырғам жоқ,
Осы менің кішкентай “қателігім”, –

деген өлеңінің соңғы екі қатары құлпытасына
кашалған. Ауық-ауық басына барып, дұға
жасаймын. Бірақ одан қарызым өтеле ме?

Кеше Нұрсұлу жеңешеме “Құран оқытыңыз”
деп семіз туша сойып бердім. Бірақ одан
қарызым өтеле ме?

Ау, ағайын, айтыңдаршы! Қарызымды қалай
өтеймін?

Менімше, оның жолы біреу-ақ. Ол қандай
жол? “Халвам бар, халвам бар дегенше, оны жеп
тынған дұрыс” деп өзбек ағайындар айтқандай
“Қарызым бар, қарызым бар” деп көбік сөзді
көбейткенше, іске көшкеніміз ләзім-ау. Қалай
“Сатира – қаһарлы қару. Оны қолдан түсіруге
болмайды”. Ендеше, Оспанхан ағам да бақилық
болғанша бес қаруын асынып, тастаған емес. Ос-
ағанды үлгі тұтынып, оның ұстаған қаруын
музейге іліп қойғаннан не пайда? Оның оңды-
солды сілтеген “қаһарлы қаруын” біз алып ішкі-
сыртқы жауларға қарсы атойлап ат қойсақ, несі
сокет? Әлде бізде “жау” жоқ па? “Жау жоқ деме
– жар астында”.

Мысалы, ұйымдасқан қылмыс, сыбайлас
жемқорлық, жалпы, пәреқорлыққа қарсы күрес
– күрмеуі көп күрделі мәселе. Ол күрмеу
оңайлықпен шешіле ме? Оның түйіні кімде?
Сыбайлас жемқорлардың қоғамға келтірген
комақты зияны қанша? Олардың аты-жөнін
айғақтап, неге нақ-нақ айтпасқа? Мамандардың
нақ-нақ мәліметі бойынша, жемқорлық жөнінен
Қазақстан бес жыл бұрын әлемде 84-інші орында
екен, қазір 71-інші сатыға көтеріліпті. Бұл не?
Сұмдық қой! Ал біз, сатириктер, осыларға қарсы
қалай күресеміз? Әрине, қаруымыз – қалам!

Нар тәускел! “Бір қозы туса, бір түп жусан
артық оседі” деп ата-бабаларымыз айтқандай,
нарық қыспағына қарамай-ақ нағыз
пәреқорлыққа қарсы күресетін “Нақ-Нақ” атты
әзіл-сықақ, фельетон журналын шығаруға бел
буып бекіндім. Бір заманда азуын айға білеген
саяси-сатиралық “Ара” журналының “архивінде”
қалған Оспанхан ағамның қайқы қылышын
қынабынан суырып, найсаптарға қарсы “Нақ-
Нақ” сілтейтін кезең келген сияқты.

Алла жар болса, Оспанхан ағамның
мойнымдағы өтелмеген қарызын, бәлкім, солай
өтермін...

Көпен ӘМІР-БЕК